

III 25142

DR. IOAN RAȚIU.

BLAJUL.

— SCURTE NOTIȚE INFORMATIVE —

PREȚUL — 80 bani.

BRAȘOV
TIPOGRAFIA CIURCU & COMP.,

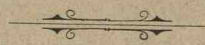
1911.

BIBLIOTECA C.C. P.M.R.
~~nr 25142~~

DR. IOAN RAȚIU.

6317286

BLAJUL.

— SCURTE NOTIȚE INFORMATIVE —

~~158366/62~~
~~34910/67~~

BRAȘOV
TIPOGRAFIA CIURCU & COMP.,
1911.

COTA

BUCUREȘTI

1314 710

1183/05

B.C.U. Bucuresti

C20059398

I.

B l a j u l.

La imbinarea celor două Târnave, orașelul *Blaj*, își respiră cele câteva uliți, la adăpostul arborilor umbroși. Un cadru frumos îl împrejmuie, dealuri și păduri învecinate, apoi munți mai îndepărtați, cari veghiază par'că asupra-i, ca niște străjeri din vremuri apuse.

Munții-apuseni își postează la marginea orizontului cea din urmă blocadă de stânci, iar departe, la Miazăzi-răsărit piscurile uriașe ale Carpaților, strălucesc până târziu în vară, sub imaculata haină a zăpezii.

E așa de *mic* acest oraș cu trei mii locuitori, dar crește mult în proporții, când îl privești cu ochii scrutătorului istoric.

*

Peste podul de fer, unde se împreună cele două râuri, acceleratul trece într'un sfidător ropot de biruință.

Era un pod de lemn aici pe vremuri, erau căsuțe acoperite cu paie, erau mlaștini și pădure, înainte cu două-trei sute de ani, când acest orașel nu era încă pe lume.

Blaj-satul s'a ridicat mai întâi din slugile, ce se ocrotiau la nemeșescul castel al lui Apaffy. O singură stradă e totul. Căsuțele se înșiruie destul de curățele. Mai cătră «capul satului» vezi case acoperite cu stuh, dupăcum era întreagă ulița înainte cu două decenii

numai, dar cum te-ai apropiat de strada ce dă înspre gara nouă (zidită înainte cu un deceniu), clădirile se primenesc; vezi case acoperite cu țiglă din ce în ce mai frumoșele, iar noua biserică reformată te întâmpină cu un aer de siguranță, făcându-te să-ți uiți, cât de sărăcăcioasă era umila ei antecesoară!

Cum vii dela gara cea nouă, în stânga, se deschide o uliță nouă, cu căsuțe și vile curățele, case se înghesuiesc din ce în ce mai mult. Centrul orașului, prin ridicarea noiei gări, gravitează într'acolo, în defavorul gării celei vechi, care amăgise pe vremuri câteva căsuțe frumoșele în preajma ei.

Sălcii și salcâmi îți pun acum pedecă ochiului scrutător. *E cimitirul orășenesc*, în care odihnesc vechii »greci«, și prieteni și cunoscuți de ai noștri, cari au trecut pragul, ce desparte viața de moarte. De-o vreme încoace, fie spus spre lauda celor cari li se cuvine, cimitirul are o înfățișare vrednică, e bine îngrădit — un paznic se îngrijește de curățirea lui — și monumentele de granit sau de marmoră, se ridică tot mai număroase, vestind lumii numele pornit spre uitare, al celor ce »aici odihnesc în Domnul«. Canonici, cari au fost pe vremuri stâlpi ai vieții noastre bisericesti-culturale; profesori, cari și-au risipit aurul minții lor odraslelor neamului, pe plată puțină; elevi, cari au venit la acest focular al științii cu gândul unui viitor frumos — și nu s'au mai întors, pe urmă, la vatra părintească; cetățeni onorabili, cărturari, meseriași și plugari se înșirue frumos lângă olaltă sub morminte, în conglăsuire cu termometrul de pietate al posterității.

Îți întorci apoi privirea spre *Strada cea lungă* cu care întri în *Blai-oraș*. Ce frumoasă e strada asta, când o privești din dealul dela viile Ciufudului. Largă, dreaptă, împrejmuată de salcâmi — de pe vremea fostului primar Ordace — cu strada aceasta

s'ar putea mândri ori-care oraș provincial. Zidirile se ridică tot mai mândre; căsuțele modeste au dispărut aproape cu totul. Chiar la intrare, o clădire veche îți atrage atenția, zidită de marele Metropolit Șuluțu, ajunsă azi pe alte mâni. . . Alături, unde era pe vremuri o îngrăditură de scânduri, se ridică un institut de învățământ, școala de stat . . . și casele se înșiruie luând în clădirile unui nabob român, proporții grandioase. Spre dreapta era *azilul de copii*, — care din nenorocire numai există — înlocuit azi cu *Internatul preparandial*.

Spre piața largă și încăpătoare poți să întri prin *Ulița mică*, numită pe vremuri *Ulița plăcintelor*, pentru noroiul ei formidabil.

Și deodată te oprești, fără voe. *Catedrala* cu înfățișarea ei impunătoare, își ridică cele trei turnuri spre bolta cerească. De jur împrejur institutele noastre de învățământ se ocrotesc sub umbra ei primitoare, cum se adună puii sub aripile găinii. E un simbol acesta înfățișând rolul decizător al bisericii în toate manifestările vieții noastre ca popor.

În dreapta e *gimnaziul, institutul pedagogic, școala de aplicație, școala de meserii, internatul de băeți, în stânga, seminarul teologic, internatul de fetițe*.

Aproape o mie de elevi se adună anual în aceste palestre ale muzelor, ca să se adape la izvorul dător de viață al culturii naționale. Și toate aceste instituții culturale — *cele mai vechi ale noastre* — s'au ridicat și s'au susținut, dupăcum se susțin și astăzi din marinimia Arhiepiscopilor Blajului, cari au jertfit totul pentru școale, dacă ar fi fost lipsă — vorba fericitului Vancea — chiar și crucea de metropolit.

Sub boltiturile acestor ziduri, a răsunat glasul de arhanghel al lui Clain, Șincai și Maior, trezind la o nouă viață sufletul lăncezit al neamului, alături de ne-

muritorii dascăli învățați: Cipariu, Bărnuz, Bariț, Pumnul, Bunea ș. a. o serie luminoasă de cărturari, mai mult sau mai puțin cunoscuți până la acei învățați călugări obscuri, a căror nume se pierde în colbul arhivelor, după-ce și-au împărțit viața în două ideale, inerente carierii de dascăl: munca și sărăcia.

Și sub boltiturile acestor ziduri s'au perândat de un veac și jumătate generații după generații de elevi, adăpându-se la izvorul științei, răspândind-o apoi peste întreg neamul, până la Carpați, până la Dunăre și până la Nistru ...

Castelul metropolitan, vechea reședință a lui Apaffy, se ridică cu demnitate, înconjurat de grădina extinsă, având în față vechea zidire a Mănăstirii Bunevestiri, cu bisericuța — azi oficiul arhidiecezan.

Cum scobori pe strada povârnită ajungi *Sub curte*, o parte nouă a orașului, ridicată numai de câteva decenii, pe locul unui cimitir, ale cărei oase mai ies și azi la iveală, câteodată.

Ajuns la *podul Târnavei*, ce duce spre Veza, o iai în stânga, spre institute. *Bisericuța grecilor*, — cea mai veche biserică a Blajului — se ridică în dreapta, iar spre stânga, localul nou zidit de institutul «Patria», adăpostește *Casina Română* și *Societatea meseriașilor*.

Rentors în piață, admiră extenziunea lui, te gândești cât câștig s'ar putea realiza în acest centru economic, exploatat în cea mai mare parte de jidani. Dar vine, chiar acum, «*Plugarul*» să pună el mâna, pe partea de muncă, ce ne privește.

Treci prin *Strada tipografiei*, te oprești la vitrina librăriei, cu cărți bisericești și manuale de școală, cu cele mai proaspete volume din București și din Vălenii-de-Munte.

Ajungi pe *aleea* puțin îngrijită, căci locul de plimbare al blăjenilor e *bercul* și vezi cu mirare, cum

peste podul ce duce la șura vlădicească, se ridică, cu o repeziciune uimitoare case din ce în ce mai frumoase. E *republica* Blajului, care se extinde până în «hulă» și azi-mâne până la lacul «Chereteu».

Spre gara cea veche nu mai mergem. Sunt aici câteva zidiri, și s'ar mai fi ridicat încă multe altele, dacă gara cea nouă nu ar fi suprimat avântul acestei părți de oraș.

Căsuțe mititele se înghesuiesc sub alee, ascunzându-se par'că de ochii lumii, alcătuiind partea de oraș numită *Sub-hurubi*.

*

Și iată, din câteva priviri răslețe am trecut în revistă acest orașel atât de mic, și totuș atât de mare!

Departate strălucesc văile Târnavelor, depărtându-se tot mai mult de olaltă, în sus.

Și la poalele institutelor, se întinde un câmp extins, un câmp al cărui nume e scris în istoria neamului nostru: *Câmpul libertății*. Intre Târnavă mare și până sus la gara cea veche, ogorul poartă urmele sfinte ale înaintașilor, cari la 48 s'au adunat aci în număr de 40.000, ca să scuture jugul sclăviei, ascultând glasul de războinic apostol a lui Bărnuț. O piatră monumentală arăta posterității locul, de unde s'au rostit atunci vorbirile înflăcărâte, dar mâni mișelești au aruncat-o în aer cu dinamită. Ci a trecut vremea, când lumina istoriei se mai poate ascunde sub obroc; *Peatra libertății* s'a ridicat iarăș, din propria ei ruină, din propia ei cenușă, ca nemuritoarea pasere Phoenix.

*

De toate aceste nu era nici pomenire înainte cu câteva veacuri, când orașul nu exista, ci o vilă numai la imbinarea Târnavelor, *Vila lui Herbord*. după cum cetim într'o diplomă din 1271 («inter duos fluvios kukullu, ubi iidem fluvii junguntur»). Vila și domeniul constătător din mai multe sate, ajunge la 1395

în posesiunea lui *Blasiu Cserei*, care i-a dat și numirea de azi (satul lui Blasiu, Balázsfalva). Pe la 1535 trece în posesiunea lui *George Bagdi*, care a ridicat castelul ce avea să servească mai târziu, după prefaceri și renovări, de reședință episcopescă. După 1600 trece în posesiunea lui *Gavril Bethlen*, care a încunjurat castelul cu muri. Acesta îl donează apoi cancelarului său *Péchy* (1617) care obține pentru Blaj și locuitorii lui mai multe favoruri, între altele dreptul de târg. După moartea acestuia Blajul în schimbă, în scurtă vreme, mai mulți stăpâni: *Petru Haller*, *Petru Bethlen*, *Gavril Haller*, iar la 1664 *Ana Bornemisza* soția lui *M. Apaffy I*, devenind Blajul de aci înainte un plăcut loc de distracție a familiei princiare. Abdicând *Apaffy II* la principatul Transilvaniei, în favoarea curții domnitoare, Blajul trece și el în posesiunea erarului până la 1738, când episcopul Inocențiu Klein îl primește în schimb pentru alte moșii, mai puțin porivate cu planurile sale.

El pune bază *Blajului-oraș*, care avea să vie. Ca român mare ce era, a vrut să facă din reședința lui *oraș românesc*. Spre acest scop a adus de pretutindeni locuitori români — mai ales industrieși și comercianți — dându-le pământ și loc de casă, pentru niște taxe minimale, de aci numirea de »*taxaliști*«, ce se dă acestor locuitori, cari, alături de iobagi, sunt cei mai vechi în Blaj. El a croit piața în forma extinsă, cuadrată; el a pus temelul la toate școlile înalte, ce s'au deschis însă abia mai târziu, pe când marele lor urzitor mănca pâinea amară a exilului.

Sămânța aruncată însă, a adus roade îmbelșugate. Azi Blajul e cel mai puternic *centrul cultural* al Românilor de dincoace.

Și Mitropolitul Șuluțu, testându-și averea lui, ce atinge milionul, visează în fundul gropii un vis îndrăgnet și utopic: *o universitate românească în Blaj*, sau cel puțin o academie! . . .

II.

Blajul ca centru bisericesc.

Aci e sediul *Metropoliei de Alba-Iulia și Făgăraș*, având stăpânirea sufletească a Românilor uniți din Transilvania și Ungaria. Numirea aceasta oficială de »Alba-Iulia și Făgăraș« își are explicarea în trecut. După unirea cu Roma, sediul bisericei unite eră *Alba-Iulia*, unde a fost cel dintâi episcop (cu titlul istoric de *Metropolit*) *Atanasie Angel Popa* (1698—1713). În anul 1713 împăratul Carol al VI, hotărî fortificarea cetății Alba-Iulia și dărâmă o mulțime de case, pentru a ridică marele ziduri de fortificare. Intre aceste case dărâmate a fost — dupăcum ne spune Șincai în cronica sa — și mitropolia dela Belgrad cu biserica cea de Mihai-Vodă cel viteaz pe la 1600 făcută«.

Pentru a compenză această pagubă, împăratul în anul 1715 înzestrează biserica română unită cu bunurile dela Sâmbăta-de-jos și dela Gherla — și astfel sediul episcopului se mută la *Făgăraș*, ca să fie mai în apropierea domeniului dela Sâmbăta-de-jos. Aici au rezidat episcopii *Ioan Baron Giurgiu de Patak* (1715—1727) și *Ioan Inocențiu Micu Klein Baron de Sad* până la 1737, când acesta, mijlocind la împăratul schimbarea domeniilor dela Gherla și Sâmbăta cu cel dela *Blaj*, strămută aci reședința Episcopescă.

Cu aceasta se începe importanța *istorică* a Blajului.

Sub aripile ocrotitoare ale arhierilor s'a ridicat mănăstirea și institutele de învățământ, cari au dat an de an tot mai mulți oameni cărturari și un cler din ce în ce mai cult; de aici s'a purtat grija sufletească a Românilor uniți, pentru cari s'au ridicat pe teritoriul provinciei noastre bisericesti până acum peste 1500 biserici și mai tot atâtea școale. Și deodată cu razele de lumină, zeci și sute de mii au jertfit acești arhieri cu suflet mare pentru susținerea și dezvoltarea bisericelor și a școalelor.

Arhierii purtau la început titlul de episcop și în guvernarea vastei dieceze se folosiau de sfatul călugărilor, dintre cari mulți s'au ridicat până la treapta de Arhieriu până la episcopul Bob, care înființă capitlul, în anul 1807. Titlul de Metropolit îl poartă Arhierii numai din 1855 decând cu reactivarea vechi Metropolii de Alba-ulia, încuviințată prin hotărîrea împărătească din 1850 și prin bula Pontificalui Piu IX »Ecclesiam Christi« din 1853. Primul Metropolit *Alexandru Sterca Șuluțu* a fost instalat cu mare solemnitate în 25 Octombrie 1855 în Blaj.

Metropolia are de aci înainte trei dieceze sufragane cu trei episcopi, la Oradea-mare, Gherla și Lugoj.

1. Primul episcop cu reședința în Blaj a fost, dupăcum am văzut, *Inocențiu Micu Klein*. Dacă Blajul s'ar ridică vre-odată la generositatea de a înălța o statuie în mijlocul pieței, aceea ar trebui să fie negreșit a lui Inocențiu Klein. El a pus temelul Blajului de azi, dându-i cel dintâi impuls spre înaintare și avânt cultural. El a creat fondul de lipsă pentru repararea castelului din Blaj, pentru edificarea catedralei și a școalelor, adunând dela cler peste 25.000 fl. Peatra fundamentală a mănăstirii a pus-o în 1741. În urma stăruinților lui pe la curtea din Viena, obținu rescriptul împărătesc, prin care preoții uniți aveau

să obțină porțiuni canonice, loc de casă și biserică, fiilor de iobagi români li-se concede a cerceta școalele, nobilii români sunt aplicați în funcțiuni, iar iobagii sunt asigurați de un tratament mai uman.

Purtarea energică a acestui episcop, mai ales în ce privește drepturile bisericii și națiunii române i-au câștigat mulți dușmani, cari l-au pârit la curtea din Viena. A fost citat aci la 1744, dar în curând s'a refugiat la Roma, unde a murit departe de biserică și neamul său iubit, pentru cari și-a jertfit crucea de episcop. A murit în Roma la 1768 și e înmormântat în biserica »Madonna del Pascolo«.

Iată ce spune Samuil Clain despre el: »Având foarte mare râvnă cătră neamu-și și bunul de obște și care între celelalte bunătăți, și Blajul a umblat să-l facă cetate liberă crăiască, spuză de pismași a întăritat asupra sa, până ce mai pe urmă, ca jertfă învins căzu«.

2. *Petru Paul Aron de Bistra*. (1752—1764). Născut la 1709 în Bistra, a studiat în Roșia de-munte, trimis apoi la Roma în 1734. Ca episcop, în afară de rodnică activitate literară — șapte volume — a deschis la 1754 școalele din Blaj întemeiate de Klein, deodată cu Mănăstirea Sfintei Treimi. A întemeiat seminarul Bunei-Vestiri — în curtea episcopescă. — la care fiecare preot a contribuit cu câte un galbin. Pentru susținerea lui a cumpărat domeniul dela Cut, contribuind singur la aceasta cu 22.000 floreni. A pus bază tipografiei din Blaj. El a ridicat și mănăstirea dela Alba-Iulia și alte biserici frumoase. Viața sa riguroasă l-a ridicat foarte mult în ochii credincioșilor, pe cari îi cerceta adese, în vizitații canonice. Samoilă Clain scrie despre el în *Acte și fragmente*: »A petrecut o viață sfântă, a fost om postelnic, îndurat, bisericos și înfrânat. Mătăniile cele prescrise în posturi, toate și

afară de acelea și altele, făcea noaptea, cât degetele lui pururea se cunoșteau de mătânii.»

3. *Atanasie Rednic* (1764—1772). Originar din Maramurăș, a studiat teologia și filozofia în Viena, s'a călugărit, venind apoi la Blaj. A fost unul dintre cei dintâi profesori ai școalelor din Blaj, în 1765 e numit episcop. A stăruit, cu oare care rezultat (10 000 fl. R.) pe lângă împărăteasa Maria Terezia pentru îmbunătățirea sortii clerului. Și-a dedicat viața bisericii și învățământului. A mijlocit la aceeaș împărăteasă repararea Mănăstirii Sfintei Treimi. A murit la 1772, lăsându-și toată averea seminarului.

4. *Grigorie Maior* (1772—1785). Născut în Sărvad (com. Solnoc), a studiat în Cluj, pe urmă a fost trimis la Roma în 1740. Terminându-și studiile, a venit la Blaj, în Mănăstirea Sfintei Treimi. A fost numit la 1754 profesor, îndată după deschiderea școalelor din Blaj, iar mai târziu cenzor al cărților, ce se tipăreau în tipografia slavă și românească din Viena. A fost candidat de două ori de episcop, dar n'a fost întărit de cât a treia oră, în 1772, spre marea bucurie a credincioșilor. El a regulat *beneficiul de pâne* — pentru 200 studenți — țipăii, cari se distribuiau și până acum mai puțin sistematic sub episcopii anteriori. A restaurat catedrala și seminarul, a zidit biserici. A militat mult pentru unirea cu Roma, în sinul Românilor, ceea ce a provocat ura luteranilor și a calvinilor. Ajungând în conflict cu guvernul, a fost necesitat să se retragă din tronul arhieresc. Moare la 1785 în Alba-Iulia, testându-și aproape toată averea spre scopuri culturale.

5. *Ioan Bob de Copalnic-Monostor* (1782—1830). Născut în Orman (com. Solnoc-Dobâca), a studiat în Ocna-Deșului, Cluj, Blaj, unde intră ca noviciu în 1764, aplicat fiind și ca profesor. Trece mai târziu la teologia din Tirnavia, ocupă funcții bisericești, și fu ales de episcop în 1782. A înființat capitlul metropolitan în

1807 (cu șapte canonici.) A făcut fundațiuni, din cari se retribuesc liturghiile, ce se celebrează zilnic în catedrală, se dau salare la 5 profesori, la protopopi și ajutoare la preoți. La 1791 înaintează la curtea din Viena celebrul «Supplex libellus Valachorum», cerând drepturi politice și pentru neamul nostru. El a mijlocit preoților din parohiile patronate salare. Pe vremea lui funcționau ca profesori cei mai vestiți scriitori ai Blajului Sam Clain, Șincal și Maior, cu cari însă n'a trăit în relații chiar prietenești. S'a distins și pe teren literar, scriind mai multe lucrări, dintre cari se remarcă: »Dicționarul românesc-latinesc-unguresc«.

6. *Ioan Leményi* (1832—1850). Născut în Desmir (lângă Cluj), a studiat în Cluj, Blaj și Oradea-mare. Funcționează ca profesor în Blaj, protopop la Cluj, ca secretar al lui Bob, ales la 1832 de episcop. A vizitat aproape toate parohiile din dieceză. Restaură la 1837 catedrala, amplificând o în forma de astăzi, și castelul metropolitan. Ridică cursul teologic la 4 ani, se îngrijește de ridicarea instrucției din gimnaziu, și împreună cu episcopul neunit din Sibiu Vasile Moga, înaintează la guvernul din Cluj, o petiție, în ce privește drepturile Românilor din «fondul regesc.» A prezidat, alături de Șaguna adunarea națională din 3/15 Mai 1848. Surprins de evenimentele anilor 48 la Pesta, nu s'a mai putut rentoarce la rezidență. A fost suspendat în același an, silit în curând să-și dea dimisia. A petrecut în Viena până la moartea sa (1865), iar osemintele i-au fost transportate apoi la Blaj, în cripta bisericii, cu mare solemnitate în 1900.

7. *Alexandru Șterca Șuluțu de Cărpiniș* (1850—1867), născut la Abrud, a studiat la Alba-Iulia și Blaj. A fost capelan în Bistra, apoi Vicar în Șimleu. Ales episcop în 1850. Sub el se săvârșește reactivarea Metropoliei unite de Alba-Iulia; capitlul se în-

mulți încă cu trei membri. Sub el s'a dat clerului subsidiul erarial de 36.000 cor., și s'a cumpărat domeniul dela Bucerdea-grânoasă. Unul dintre întemeietorii «Asociațiunii», la a cărei primă adunare a prezidat, alături de Șaguna. S'a interesat de afacerile bisericesti și culturale, a luptat mult chiar și pentru drepturile politice ale Românilor. Și-a testat întreagă averea sa pentru scopuri culturale-bisericesti. Această fundațiune azi trece peste un milion de coroane.

8 *Ioan Vancea de Buteasa* (1869—1892), născut în Vașad (com Bihor) a studiat în Oradea-mare și Viena. În 1865 fû numit episcop al Gherlei, organizând cu totul această tineră dieceză. Trece la Blaj ca metropolit la 1869; unde s'a distins ca cel mai mare filantrop. Averea ce a spesat-o sau a testat-o spre scopuri culturale-bisericesti atinge suma de 600.000 coroane. Se poate consideră ca al doilea întemeietor al Blajului. A dispus să se ridice noua aripă a seminarului; a ridicat salarele profesorilor. a pus bază fondului de penziune al acelora, precum și la fondul preoților deficienți și viduo-orfanal; a ridicat pe spesele sale internatul de băeți (care acum e al fetitelor); apoi al doilea internat, căruia i-a testat la moarte toată averea sa mobilă. A reorganizat preparandia, ridicând-o la trei cursuri; a întemeiat și inzestrat azilul de copii; a împărțit zeci de mii de coroane bisericilor sărace, lăsând fundațiune și domeniul său din Bethlen-Szt.-Miklós, de aproape 170.000 coroane.

A ținut două Concilii provinciale pentru organizarea provinciei bisericesti. A murit la 1892 deplâns de toată suflarea românească ce l-a cunoscut

9. *Victor Mihályi de Apșa* (din 1895) născut în comuna Iood (Maramurăș), a studiat în Sziget, Oradea-mare, Tirnavia, Cașovia, Roma. Funcționează ca pro-

fesor în Gherla. trecând la Blaj ca secretar al metropolitului Vancea. Numit la 1873 episcop al Lugojului, lucră până la 1895 la consolidarea și organizarea tinerei dieceze. Ales metropolit la Blaj, se instalează în 26 Maiu 1895 cu mare pompă între manifestațiuni grandioase de bucurie. A ținut trei sinoade arhidiecezane; în 1897 a ținut conferența episcopescă în care s'a hotărît, că biserica noastră nu trimite delegați la congresul autonom al bisericii catolice apusene, cerând dela Rege ținerea unui congres al Românilor uniți, cari să delibereze singuri autonomia bisericii române unite. În 1900 a ținut al treilea Conciliu provincial, cu care ocaziune s'a sărbătorit cu mare pompă și aniversarea a 200-a dela unirea cu biserica Romei. A regulat administrația bisericească. A ridicat la un nivel mai înalt cualificația preoțească, ștergând cursul de teologie bienală (moralști). A organizat institutul pedagogic ridicându-l la 4 cursuri, și pentru creșterea mai bună a elevilor a înființat internatul preparandial. A înființat școala civilă de fete, și a creat un fond pentru biserica catedrală.

III.

Ordul călugărilor baziliți.

Vechiul renume al școalelor din Blaj l-a stabilit hărnicia și erudiția *călugărilor*, cari învățau pe elevii din școala națională și pe candidații de preoție. Oameni cu pregătiri înalte, muncind pe un teren cu totul părăginit, acești călugări învățați și-au câștigat un titlu de neperitoare glorie în istoria neamului nostru. Unii din ei s'au ridicat până între șirurile acelor oameni, a căror nume istoria literaturii îl va pomeni cu evlavie în toate timpurile.

Mănăstirea lor, închinată *Sfintei Treimi* s'a zidit la anul 1747, și cei trei călugări cari mai întâiu s'au așezat în ea, au fost Silvestru Caliani, Grigore Maior și Geronțiu Cotorea. Ei aveau misiunea de a fi întrebuințați ca profesori, de a predică la biserică catedrală, de a traduce cărțile bisericești, de a compune manualele școlare necesare, înlocuind în aceeaș vreme și capitlul de astăzi, căci ei formau conzistorul episcopului.

Viața lor la început nu era așa de severă, dar mai târziu se introduce o disciplină mai aspră, având să trăiască «numai cu bucate albe, și să poarte rasă și potcapiu și camilafcă».

Activitatea lor a fost atât de binevoită la început, încât episcopul *Aron*, văzând marea afluență dela

școale, a hotărît să ridice încă o mănăstire, ai cărei călugări «să postească aspru după legea grecească și a căror datorie să fie a îngriji de seminarul său, care se numia diecezan.» A fost zidită în curtea castelului episcopesc și închinată *Buneivestiri*. Intre cei dintâi cinci călugări ai acestei mănăstiri a fost și renumitul scriitor *Samoilă Clain*. Episcopul Rednic a cerut călugărilor, să învețe fiecare câte o meșerie, ca tipăritul, olăritul, facerea luminărilor de ceară etc. Din rândurile lor s'au ridicat vestiții scriitori *Petru Maior* și *George Șincai*; apoi episcopii: *Atanasie Rednic*, *Grigorie Maior* și *Ignatie Darabant*.

Călugării puteau fi schimbați dintr'o mănăstire în alta; adese erau trimiși la Roma sau airea pentru studii mai înalte, sau aplicați ca preoți la sate, dacă cerea trebuința.

Din nenorocire, călugării ordului bazilitan, cari și-au câștigat atâtea merite neperitoare în vieța noastră bisericească și culturală, au început a se diferenția și și aceasta i-a submiat în curând strălucirea și puterea de pe vremuri. Neînțelegerile au izbucnit de o parte între înșiși călugării; de altă parte între călugări și episcopul. Une-ori au ajuns până chiar la guvern, încât *Iosif al II-lea*, prin decretul său din 1781 reduce numărul călugărilor la 11, dupăcum prevedeau literele fundamentale, interzicându-se de a se mai ocupa de altceva, în afară de instruirea tinerimei. Cu aceasta ordul bazilitan începe a slăbi; după anii 1800 nu mai aflăm decât 1—3 călugări (azi e unul singur) și încercarea conciliului provincial dela 1872, de a restitui acest ord călugăresc, a rămas fără rezultat.

Instrucția trece cu totul în mâna preoților seculari.

În anul 1854, serbătorindu-se centenarul dela deschiderea gimnaziului, directorul de atunci, *Timotei Ci-pariu*, în discursul său festiv, spune cu referința la

~~349/67~~

= Cde059398 =

ordul bazilitan: «Încă nici de tine pot să uit, în acest mînut, cuvioasă societate a marelui Baziliu, căreia de la început fu încredințată soarta acestui institut. Măreață plantă verde înfloritoare, care așa curând te-ai uscat; căci viermele împărecherei a ros la rădăcina ta și tu te-ai vestejit. Acest edificiu destinat să fie azil celor-ce numai religiei și științelor și-au închinat zilele lor, a rămas așa curând deșert de tine! O! și câtă speranță avea în tine dieceza și națiunea! O și câtă lipsă avea să rămâi până în zilele noastre, — zile, în cari spiritul s'a schimbat, când sacrificiile sunt așa de rari! Sacrificii pentru religie, sacrificii pentru științe: baza societății și baza culturii omenești. Tu te-ai stîns. ci începutul faptei mânilor tale a rămas. Fie memoria ta binecuvîntată!»

Călugării ordului bazilitan din Blaj.

1. Leonțiu Moschonas, † 1754, din cărțile lui s'a pus bază bibliotecii călugărilor.
2. *Petru Paul Aron* de Bistra, † 1764 ca episcop.
3. *Silvestru caliani*, teolog de Roma, a fost unul dintre cei dintâi dascăli ai școalelor din Blaj.
4. *Grigore Maior*, mai târziu episcop, el pregăti cel dintâiu *Dicționar* pentru tinerimea ștudioasă.
5. *Geronțiu Cotorea*, teolog de Tirnavia, are și câteva scrieri.
6. *Atanasiu Rednic*, † episcop.
7. *Filoteiu Laslo*, teolog de Roma, † 1810.
8. *Vasile Neagoe die Broșteni*, cu talente extraordinare, orbînd în vîrstă de doi ani, învățase de rost tot Ciaslovul, Psaltirea, Testamentul nou, Acatisturile și Octoicul Duminecilor.

9. Isaia sau «popa Iancu» din Sâncel, înțelegător bun al limbei slavonești, din care tălmăcise în românește *Vedeniile Sfântului Grigore*.
10. Meletie Neagoe, teolog de Tirnavia, † 1760.
11. Ioan Silvași, † ca paroh în Gherla.
12. Alexiu Mureșan, teolog de Roma, mort la 1772, ca paroh în Zâbran.
13. *Iacob Aron* de Bistra, teolog de Roma, mort ca nou denumit episcop de Orașea-mare la 1778.
14. Ioan Endrödy.
15. Sabațiu Metz (Mățu), teolog de Roma.
16. Inocențiu Boși alias Macre 1761.
17. Macarie Pop, † 1763.
18. Onesim Chinceș 1762.
19. Ambrosiu Sadi, teolog de Roma.
20. Iosafat Devai, † 1792.
21. Ioachim Pop, teolog de Roma, a scris o *Teologie dogmatică*, † 1803.
22. *Samuil Clain*, devenit istoric celebru.
23. Baziliu Keresztesi, teolog de Roma.
24. Augustin Körösi alias Ladai, teolog de Tirnavia, † 1793.
25. Gherasim Pop, teolog de Tirnavia.
26. Nicefor Aron de Bistra, teolog de Tirnavia, mort la 1782, ca paroh în Timișoara.
27. Partenie Iacob, teolog de Roma, † 1790.
28. Ieronim Kálnoki, teolog de Roma, † 1792.
29. *Ignățiu Darabant*, mort la 1805, ca episcop de Oradea-mare.
30. Ioanițiu Vișoli, † 1790.
31. Ștefan Pop, teolog de Vienă, a scris un *Tratat despre sacramentul Botezului*. Mort la 1801.

32. German Péterlaki, † 1811.
33. Macarie Șafar, mort la 1810, în mănăstirea Prislopului, unde ținea o școală bună.
34. Spiridon Farkas alias Fogarasi, teolog de Roma, mort la 1802.
35. Benedict Fogarasi, cel din urmă călugăr, care învățase în Roma. Mort la 1830.
36. Epifaniu Birtok, teolog de Tirnavia, mort la 1777, ca misionar în Bănat.
37. Alexandru Aron de Bistra, teolog de Tirnavia.
38. *George Șincai*, vestitul autor al *Cronicei Românilor*.
39. *Petru Maior*, istoricul.
40. Grigore Demeter alias Cutean † 1816.
41. Bonifaciu Erdeli dela 1814—1863.
42. Beniamin Todor, mort în România, ca profesor la seminarul din Râmnicul Vâlcei.
43. Inocențiu Ladoși din 1830—1840.
44. Augustin Ioviani 1832—1850.
45. Ambrosiu Elekesi 1833—1853.
46. Ieronim Albani 1841—1883.
47. Teofil Rațiu 1866—1879.
48. Elie Damian Domșa, dela 1878 până în prezinte.

IV.

Capitul metropolitan.

Sfetnicii episcopilor erau, la început, călugării, cari în afară de datoriile instrucțiunei, aveau de a împărți cu arhiereul și sarcina gândurilor multe a guvernării bisericești.

Cei dintâi șase episcopi ai noștri au cărmuit naia bisericei sprijiniți de sfetnicii lor: călugării din cele două mănăstiri ale Blajului.

Ci ocupația acestor muncitori în ogorul cultural și bisericesc era și de altcum prea de tot îngreunată. Școalele înalte din Blaj, fiind singurul focal de cultură mai intență, erau năpădite de elevi din toate părțile locuite de Români, având călugării datoria de a se îngriji și de manualele, cari lipsiau cu totul. Au mai intervenit neînțelegerile interne, cari au avut drept urmare: împușinarea călugărilor. Cu începutul veacului al XIX-lea, lipsa aceasta se resimte din ce în ce mai îngreunătoare pentru umerii episcopului, rămas aproape fără sfetnici. Episcopul *Ioan Bob*, după ani îndelungați de cruțare și muncă, adună un capital mai mare, cu dorința de a și alcătui un *capitlu*, după norma celor din biserica apuseană.

Dorința aceasta a episcopului s'a și realizat în 1 *Iulie* 1807. El înaintează domnitorului literele fundamentale pentru înființarea unui Capitul de 7 membri,

de a căror subzistență s'a îngrijit el, cumpărându-le locuințe corăspunzătoare și dându-le plată din fundațiunea sa. Împăratul Francisc I. salută cu bucurie acest plan al episcopului Bob. aprobă literele fundamentale, iar confirmarea Pontificelui Piu VII — prin bulla »Apostolatus officium« — urmă în curând.

Capitulul de 7 membri (bobian) s'a întregit încă cu trei stале de fundațiune regească, cu prilejul reactivării metropoliei (1854), numindu-se de atunci metropolitan.

Indatoririle lui erau, la început: să facă vizitații canonice prin anumite părți ale diecezei, — să predice cuvântul lui Dumnezeu în biserica catedrală. să asculte mărturisirile credincioșilor și să celebreze, an de an, anumit număr de liturghii pentru fondator. În senzul constituției aprobate de fericitul metropolit Vancea și Pontificele Leo XIII, agendele canonicilor iau cu totul altă direcție, dându-li-se diferite agende. ca funcționari bisericești. asesori conzistoriali. asesori la diferite comisiuni, administratori ai fundațiunilor bisericești și revizori ai averilor bisericilor și școalelor din arhidieceză.

Importanța acestei instituții este de o extremă importanță pentru viața noastră bisericească. Se dă prin aceasta teren de muncă la zece bărbați distinși ai bisericeii noastre, cari stând la adăpostul grijilor materiale, pot să-și închine toată viața misiunii lor. Canonicii sunt aleși întotdeauna din cei mai distinși și cei mai cualificați bărbați ai clerului nostru, cari nu odată au ocupat staluri în Academia română. În afară de erudiția și viața de muncă a lor, se remarcă printr'o nobilă trăsătură de caracter, care e titiul de eternă glorie a membrilor capitulari: *generositatea*. S'ar putea afirma despre *toți* membrii acestui capitolu, că au lăsat după moartea lor fundațiuni de binefacere, mai ales stipendii pentru studenții lipsiți de mijloace. Trăind în mijlocul studențimei noastre,

au prilejul de a cunoaște sărăcia acestora; au studiat în mare parte în Blaj, și sunt câte odată fii de economi sau preoți săraci, cum sunt 85% dintre elevii gimnaziului nostru. Și așa e ușor de înțeles cum simțul acesta de generositate, întovărășește întotdeauna viața acestor dignitari bisericești, din sinul cărora s'au ridicat episcopi și oameni de știință, cari au fost fala bisericii și a neamului.

Seria membrilor capitulari.

1. Demetriu Caian senior 1807—1821. Cel dintâiu prepozit capitular. A lăsat o fundațiune votivală.
2. Avram Meheși 1807—1809. Asemenea a lăsat o fundațiune de liturghii pentru preotul din Cluj-Mănăstur.
3. Ioan Para 1807—1809.
4. Baziliu Filipan 1807—1832. A făcut o mare fundațiune votivală.
5. Ioan Nobili 1807—1824. Are o fundațiune votivală pentru preoții din Jibot și Balomir.
6. Demetriu Vaida 1807—1818.
7. Demetriu Caian junior 1809—1832.
8. *Teodor Pop* 1809—1835, bun scriitor bisericesc, a lăsat o fundațiune votivală.
9. Gavril Stoica 1809—1836. A lăsat o fundațiune votivală pentru preotul din Milășel, locul său natal.
10. *Ioan Leményi* 1819—1832, când se înalță la treapta episcopiei.
11. Simeon Crainic 1823—1855. Pentru preoți și învățători a lăsat o fundațiune.
12. Baziliu Rațiu 1824—1870.
13. Ioan Nemeș 1834—1839.

14. Constantin Alutan 1834—1868. A lăsat o fundațiune de liturghii și stipendii, care azi face mai bine de 26 mii coroane.
15. Ștefan Boeriu 1834—1861.
16. Isidor Alpini 1835—1841.
17. Ioan Barna 1837—1850.
18. Arseniu Popoviciu 1840—1845
19. *Timoteiu Cipariu* 1842—1887. A fost unul dintre cei mai învățați bărbați ai Românilor. A publicat o serie de opuri filologice. Fost membru al Academiei Române. A lăsat o fundațiune mai mare pentru școala de fete din Blaj, și pentru stipendii, care se urcă peste 62 mii coroane.
20. Teodor Șereni 1845—1863.
21. Constantin Papfalvi 1851—1892. Lăasă o frumoasă fundațiune pentru biserica și școala din Popfalău — unde s'a născut — și pentru stipendii la studenții săraci; azi fundațiunea se urcă peste 60 mii coroane.
22. Ioan Fekete Negruțiu 1762—1888. A făcut o fundațiune de stipendii, care se urcă peste 10 mii coroane.
23. Ioan Chirilă 1862—1879, asemenea a lăsat o fundațiune de stipendii, peste 14 mii coroane.
24. Gregoriu Mihali 1862—1872
25. Antoniu Vestemian 1862—1900.
26. Elie Vlasa 1862—1895. Are o fundațiune de stipendii, care azi trece peste 9 mii coroane.
27. Ștefan Manfi 1869—1788.
28. Ioan Pamfilie 1869—1877.
29. Ioan Antoneli 1872—1888.
30. Leontiș Leontean 1872—1888.

31. *Ioan M. Moldovanu*, ales canonic la 1879. În prezent prepozit și vicar general arhiepiscopesc. A publicat mai multe manuale de școală și scrieri din istoria bisericii române unite. Membru al Academiei române.
32. *Dr. Ioan Rațiu* 1879—1990, distins scriitor bisericesc.
33. *Alexandru Micu* 1887—1895, a lăsat la o fundațiune pentru știndii, care trece peste 10 mii coroane.
34. *Simeon Pop Mateiu*, ales canonic la 1888.
35. *Iosif Hossu*, canonic la 1888, a publicat mai multe manuale școlastice.
36. *Gavrilă Pop*, ales canonic la 1889, are mai multe scrieri teologice.
37. *Dr. Alexandru Grama* 1889—1896, a scris număroase opuri teologice și a redactat o bună «Foaie bisericească» (1883—1886).
38. *Dr. Augustin Bunea* 1898—1909, istoric celebru, fost membru al Academiei române.
39. *Dr. Vasile Hossu* 1898—1903, actualul episcop al Lugojului, a fost primul redactor al foaiei «Unirea».
40. *Dr. Victor Szmigelski*, canonic dela 1898, cel mai de frunte între scriitorii noștrii bisericești.
41. *Alexandru Uilăcan*, numit canonic la 1900, a scris mai multe manuale de școală.
42. *Ioan V. Rusu* 1901—1905, a lăsat frumoasă fundațiune de știndii, care se urcă peste 36 mii coroane.
43. *Dr. Isidor Marcu*, canonic din 1901, a scris mai multe opuri teologice.
44. *Ștefan Pop* ales canonic la 1903.
45. *George Muntean*, numit canonic la 1906.
47. *Dr. Vasile Suci* canonic din 1910, se remarcă prin mai multe opuri teologice de-o erudațiune rară.

V.

Institute de învățământ.

Cele dintâiu școli românești din Transilvania, adăpostite pela umbra mănăstirilor și bisericilor umile de pe vremuri, fără îndoială, se restringeau la o foarte îngustă sferă de muncă. pregăteau exclusiv pe fiitorii preoți, dela cari, până târziu nu se cerea mai mult decât rânduiala bisericii și alte câteva slujbe neapărat de lipsă. Toată cultura lor era atât de primitivă, încât în afară de oficiu, poate numai prin barbă se deosebeau de credincioșii lor iobagi.

Era, ce e drept, în veacul XVII și o școală sistematică, o particulă românească la Făgăraș, întemeiată la 1657 de Susana Lorántffy, văduva principelui George Rákoczy I, dar aceasta era pusă cu totul în serviciul bisericii calvine.

O regenerare a bisericii o desfășurare de cultură a Românilor, rămași departe după alte neamuri culte, era cu puțință numai prin școale bune, sistematice, dar acestea lipseau cu desăvârșire înainte de înființarea școalelor din Blaj.

Școalele din Blaj s'au deschis sub episcopul Petru Paul Aaron, la 1754.

La 18 Octombrie 1754 episcopul făcu toate dispozițiile de lipsă pentru deschiderea școalelor, în cari aveau să se primească toți cei însătoșați după învățatură.

La anul acesta s'au deschis trei școli.

1. Una era *școala de obște*. În această școală se învăța cetitul, scrisul, cântările și alte cunoștințe mai de folos, toate în limba românească. Putea intra aci oricine, și de orice vârstă, fără nici o plată. Deja prin Decembre 1754 școala avea 79 elevi. Conducătorul acestei școli era un mirean, Constantin Dimitrievici.

2. A doua era *școala latinească*, în care se învăța limba latină, maghiară și științele. Prin Decembre 1754 școala aceasta era frecventată de 74 elevi. Aci propunea Grigore Maior, episcopul de mai târziu.

3. A treia școală, cu 2 clase și 2 profesori era *preotească*. În ea se propunea religiunea, de călugărul Silvestru Caliani, apoi dogmatica și adevărul sfintei Uniri de alt călugăr, Atanasiu Rednic, mai târziu și acesta episcop. Aci trebuiau să umble mai ales cei ce se pregăteau pentru cariera preotească, ba chiar și Unii preoți hirotoniți deja, cari mai aveau trebuință de învățatură. În Decembre 1754 număra 25 elevi.

Cu totul erau în acest an la școlile din Blaj 178 elevi pe cari episcopul îi ajută în tot chipul. După cum ne spune Samuilă Clain, «ii țineă cu pâne, și la praznice și cu fertură, pe unii încă și cu haine și cu cărți».

Din aceste trei școli s'au dezvoltat, cu timpul, vestitele școli din Blaj, seminarul teologic, gimnaziul și școala normală, care mai bine de un veac și jumătate au răspândit cultura națională în toate colțurile românismului. Pretutindeni s'au aprins stelute luminoase, din razele ce se răspândeau cu prisosință de aici. Institutele de învățământ s'au ridicat cu încetul la adăpostul Mănăstirei Sfintei Treimi, sprijinite de marimonia tuturor Arhierilor, cari au jertfit totul pentru înflorirea lor.

Azi Blajul are școale de toată categoria: seminar teologic, gimnaziu superior (liceu), institut pedagogic, școală de aplicație, școală de fete, școală pentru învățăceii de meserii și negustorii, și până în anul trecut a avut și azil de copii.

1. Seminarul teologic.

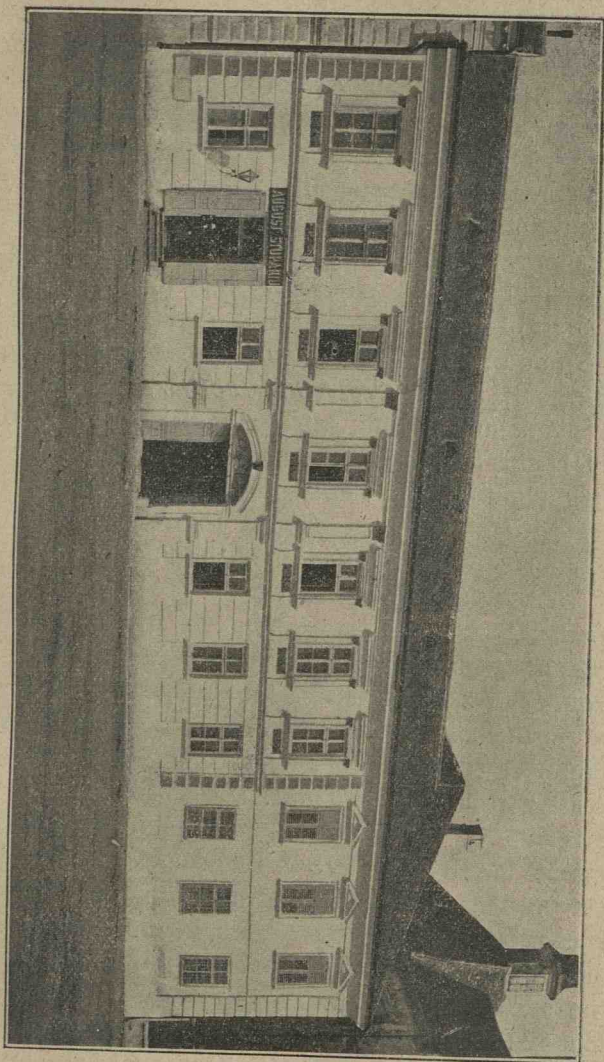
Inceputul seminarului teologic de azi este *școala preotească* dela 1754. Seminarul dezvoltat din această școală se află în edificiul de azi al seminarului arhidiecezan, care la 1756 era gata deja, și se numea *Seminarul Mănăstirei sfintei Treimi*, sau *Seminar crăiesc*, fiind ridicat din fundațiune regească. Aci se creșteau 20 de alumni, întreținuți din o parte a venitelor mănăstirești. Dintre seminariștii aceștia, unii se făceau preoți, iar alții, cei mai buni, intrau în călugărie, și se trimiteau la studii mai înalte în Roma, Tirnavia și Viena

Mai târziu, pe la 1760, s'a înființat în reședința de lângă poarta curții metropolitane un al doilea seminar: *Seminarul diecezan*, sau *Seminarul lui Aron*.

Cu timpul venitele pentru susținerea seminarului lui Aron fiind nesuficiente, la 1781 seminarul acesta s'a contopit cu cel crăiesc.

Sub metropolitul Vancea seminarul se lărgește. O nouă aripă, cea dintre seminărul vechiu și școala de fete, aduse multe îmbunătățiri, ce reclama seminarul vremilor nouă. Multă tichnă se sălășlui de-atunci în rândurile alumnilor, și se putea ridica și o capelă, fără de care orice seminar e ca o casarmă.

La început cursul ordinar în seminarul teologic era numai de 2 ani. În 1792 însă, când se aduce la Blaj alumnatul din Lemberg, unde-l strămutase, dela Viena, împăratul Iosif II, cursul se ridică la 3 ani, iar cu începutul anului școlar 1832-3 se completează la 4 ani, cum era și în seminarele catolice.

Seminaariul teologic arhidiecezan.

Afară de acest curs, mai era și un curs extraordinar numai de doi ani, pentru candidații cu mai puțină pregătire (moralisti). Dar sinodul arhidiecezan din 1909 l'a suprimat.

Conducerea. Până pela 1784 era încredințată călugărilor. Prin decretul împărațesc al lui Iosif II, dela 31 Dec. 1784 seminarul se scoate de sub îngrijirea lor. Tot atunci se determină mai de aproape și constituția internă a seminarului, întru toate după organizarea seminarului Sfânta Barbara din Viena.

Conform acestor dispoziții împărățești, superiorii seminarului sunt: 1. *Rectorul*, mai întâiu un protopop din afară, iar după înființarea capitlului, de obicei un canonic; 2. *Vicerektorul*, care grijește de cele economice; și 3. *Prefectul studiilor*, a cărui slujbă este de a supraveghia între alumni. Această constituție a rămas până în prezinte. Oficiul de *Spiritual*, pentru conducerea vieții religioase și morale a clericilor, este mai recent. Azi în fruntea seminarului stă unul dintre cei mai erudiți bărbați ai bisericei noastre, Dr. Victor Szmigelski.

Instrucția. Prima programă de învățământ se reducea la minimalul posibil, cetirea, procetirea și tâlcuirea celor zece porunci dumnezești, a sfințelor taine, și a poruncilor bisericesti. mai departe la elementele dogmaticiei și istoriei bisericesti, in deosebi la dovedirea adevărului sfintei Uniri.

Aceasta se făcea in rânduiala dată cinstiților hieromonachi la 18 Oct. 1754. De atunci alte rânduieli a lui Aron, în privința învățământului, nu cunoaștem, dar ele trebuie c'au fost. Altcum nu putem explica sporul frumos ce mulțumi peste câțiva ani, la 1761, și pe generalul Buccow.

Spre sfârșitul veacului aflăm deja în seminar o instrucție sistematică: se propune dogmatica, scriptura, canoanele și morala, iar tezele examenelor din 1812

dovedesc, la toate studiile, că aci în adevăr se făcea multă știință teologică.

Învățătura era însă prea abstractă, și să făcea numai latinește. Abia pela 1842 vinea un profesor cu reforme. *Demetriu Boer* care propunea istoria bisericească în românește, cum făcea Bărnuz la filozofie. Limba latină se ținu și după 1850. La 1865 mai aflăm încă o petiție a teologilor, care în fața consistorului cerea drept limbei române și în propunerea studiului biblic.

Târziu sub metropolitul Șuluț pe la 1866, în programa de studii se introduc și unele științe practice.

Dar o regulare, pe baze nouă, largi, se face numai sub metropolitul Vancea, care pe lângă studiile teologice a deschis catedre nouă pentru medicina pastorală, dreptul și procedura civilă, economia rurală, catehetică și metodică, liturgică și filozofie.

În cadrele acestea decurge învățământul până în prezinte, cu excepția filozofiei, care s'a propus numai puțină vreme. Azi filozofia se propune împreună cu dogmatica.

Profesorii. Nicăiri în alte școli românești, nu s'a cheltuit atâta energie și muncă omoritoare de suflete. Catedrele seminarului din Blaj s'au ilustrat întotdeauna prin hărnicia, pietatea, jertfa și entuziasmul profesorilor, cari s'au părăndat aci în cursul vremilor. Toți aduceau cu sine o pregătire înaltă dela universități celebre, din Roma, Viena, Lemberg, Tirnavia și Budapesta.

În afară de erudiții călugări dela Mănăstira sfintei Treimi, se remarcă între profesorii acestui seminar: *Ciril Țopa*, 1792/3, mort ca vicar al Hațegului. *Vasile Filipan*, unul dintre cei mai erudiți preoți ai vremii. *Demetriu Caian* cel tinăr, 1800—1830, † canonic. *Teodor Pop*, † ca prepozit, cunoscut mai ales după *Psaltirea* tipă-

rită în Blaj la 1835, *Ioan Leményi*, mai târziu episcop. *Baziliu Rațiu*, † prepozit, a scris o »Istorie bisericească« (Blaj 1854). Dr. Iosif Pop, 1839—1845, despre care George Bariț scrie, că era unul dintre cei mai geniali profesori tineri din vremea aceea. *Demetriu Boer*, 1842—1845, eșit din cler, mort ca președinte de tribunal. *Iosif Tarța*, 1850—1866, preoți bătrâni, elevi de-ai lui, îl prezintă ca un dascăl model. *Gavrilă Pop*, 1858—1871 canonic. Dr. *Ioan Bob*, 1862—1867. *Demetriu Farago-Caian*, 1863—1866, mort ca director al liceului din Focșani. *Simeon Micu*, 1867—1886, de prezinte protopop în Alba-Iulia. Dr. *Ioan Rațiu* 1868—1878, † canonic. Dr. *Alexandru Grama*, 1877—1893, † canonic. Dr. *Augustin Bunea*, 1886—1888, † canonic. Dr. *Victor Szmigelski*, 1884—1898, canonic. Dr. *Vasile Hossu* 1888—1897, episcop al Lugojului. Dr. *Izidor Marcu*, 1888—1898, canonic. Dr. *Vasile Suci* 1899—1910, canonic.

Profesorii de teologie dela 1891 înființează o foaie politică bisericească: *Unirea*, care există până azi, iar cei dela 1911 scot o revistă teologică de specialitate: *Cultura creștină*.

Profesorii de azi: Dr. Ioan Sâmpălean, Ștefan Roșian (și spiritual), Dr. Victor Macaveiu, Dr. Alexandru Nicolescu (și prefect de ștudii) Dr. Alexandru Rusu, Dr. Alexandru Pop (medicina postorală), Iacob Mureșan (muzica vocală), Aron Papiu (tipicul și cantul bisericesc) și Nicolae Pop' (economia.)

Alumii. Înainte de 1848 în seminar se primeau tineri absolvenți de clasele humanioare ori filozofie, iar dela 1850 se primesc numai candidații cu maturitate (bacalaureat).

Seminaristii din Blaj, întotdeauna s'au știut însufleți pentru gânduri mari și frumoase. Astfel îndemnați de știrile bucureștene, ce aflau prin *Curierul* lui Eliade Ră-

dulescu, ei aranjară în Blaj primele reprezentații teatrale între anii 1832—1835 lucru ce până atunci nu s'a mai pomenit în orașelul nostru, dar nici airea în toată Transilvania.

Evenimentele dela 1848—1849 le cerea și lor jertfa națională, care o aduceau în tot chipul. Ei lătiră proclamațiunile, cari chemau poporul la adunare pe Dumineca Tomii, și după izbucnirea revoluției unii ș'au dat și vieața pentru câștigarea libertății naționale.

La 1852, văzând că în liceu s'a premenit limba de propunere, cer și ei să li-se propună ștudiile în limba maternă, bine înțeles, fără rezultat, căci episcopul Șuluț în scoaterea limbei latine din seminar vedea o primejdie, care «ar seca un izvor de frunte al culturai limbei române».

Pela anii 1860 s'au convins, că nu ajunge unui preot să știe multe cărți. Pe lângă multă învățătură, el mai are lipsă și de alte cunoștințe, care seminarul nu le poate da: trebuie să știe trăi în împrejurările schimbate. O astfel de tendință se remarcă în viața teologilor din Blaj la anul 1854, când toți se uniră într'un bun gând, să-și creeze o societate în sinul lor, cu menirea de a se cultiva aci și în afară de oarele de ștudiu. Botezată după numele episcopului mucenic, *Societatea de lectură «Inocențiu Micu Klein»*, a clericilor ideali, deveni cu timpul foarte folositoare, și până azi a realizat mai multe lucruri frumoase. Vom vedea în alt loc.

Un frumos gest au dat clericii acestui seminar în anul 1910 prin *legământul antialcoolic*, în care nu mai puțin de 80 clerici pornesc luptă contra alcoolului, ce a mai mare primejdie a zilelor de azi. «Cu gândul cel mai curat ne legăm, spre binele patriei și a neamului nostru, să luptăm pe toate căile legale și morale contra abuzului ce se face cu beuturile alcoolice și pentru delăturarea ocaziunilor, cari promovează acest rău.» (Vezi legământul publ. în *Unirea*, 1911 nr. 57.)

Fără îndoială cultivarea ăstorfel de virtuți sunt o dovadă de putere morală, și înseamnă mult pentru un popor sărac și năcăjit, cum e al nostru.

Alumnii seminarului din Blaj întotdeauna au numărat multe virtuți, și s'au putut mândri cu fapte vrednice de imitare. Până în prezente din alumnii seminarului acesta a eșit preoțimea noastră bună, cultă și entuziastă pe care o găsim în fruntea tuturor mișcărilor înălțătoare.

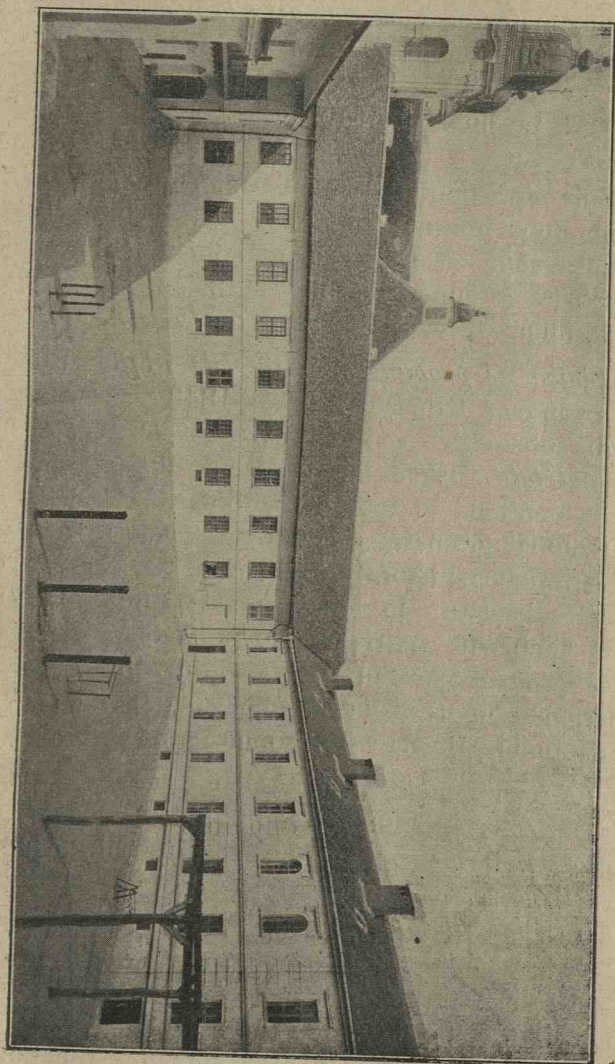
Date statistice.

An. școl.	1810/1	1820/1	1830/1	1840/1	1850/1	1860/1	1870/1	1880/1	1890/1	1900/1	1910/1
Alumni	35	39	45	45	41	46	49	58	46	54	87

2. Gimnaziul superior.

Gimnaziul s'a dezvoltat din școala latinească deschisă la 1754. Până la 1757 avea numai 2 clase. Atunci se deschide și clasa a treia. În această clasă mai întâiu a propus călugărul *Manase Meletie Neagoe*, teolog de Tirnavia. Numărul școlarilor încă să înmulțise, încât pela 1761, umpleau de grije pe străini, temându-se că nu vor mai ajunge la diregătorii publice din pricina Românilor, cari învățau la Blaj. (Cf. Memoriile lui G. Rettegi, în *Hazánk* din 1886, pag. 382).

La 1772, se vede, gimnaziul era complet deja, având 5 clase. Cea dintâiu se numea: *Infima classis grammaticae* sau pe scurt *Principia*; a doua: *Media classis grammaticae* sau: *Grammatica*; a treia: *Suprema classis grammaticae* sau *Sintaxis*; a patra: *Infima classis humanitatis* sau: *Rhetorica*; și a cincina: *Suprema classis humanitatis* sau: *Poesis*.

Gimnazial superior.

În anul acesta începe a se propune și filozofia. Profesor de logică și metafizică a fost *Ștefan Pop*, iar de matez și etică *Samuil Clain*, amândoi călugări, întorși numai atunci dela universitatea din Viena. Dar în cursul acesta de filozofie se propunea puțin, cât era de lipsă pentru cei ce voiau să intre la teologie.

Sub episcopul Bob gimnaziul se organizează întru toate după norma gimnaziilor catolice din Ungaria și Transilvania, iar pe vremea episcopului Leményi se desvoaltă și cursul filosofic la 2 ani, și cu învoirea guvernului, se ridică la rang de *liceu*.

Limba de propunere înainte de 1848. În gimnaziu se propunea latinește, până la 1848, căci aceasta era limba oficioasă, și limba în care se puteau înțelege cu *patrioții*. Ea se începea încă în școala normală, și se continua în toate cele 5 clase ale gimnaziului. Nu numai gramatica, sintaxa, retorica și poetica, dar și aritmetica, istoria și geografia tot din cărți latinești se învăță. În programa de studii mai aflăm și alte limbi ale patriei, limba maghiară și germână. Dar predarea lor nu făcea, sporul abia trecea peste marginile înguste ale cetitului și gramaticii. Un singur studiu, religia, se propunea în limba școlarilor.

Asemenea și în liceu. Algebra și geometria, filozofia, fizica, istoria universală și religia, toate se propun latinește la început. Dar aci, cu venirea lui Bărnuț la 1834 se face o inovație fericită, el adevărat începe să predeie *filozofia* românește.

»Am socotit — zice el într'o scrisoare către Bariț — să scap pe încet și încât mă vor lăsa împrejurările din afară, filozofia din jugul și robia limbei latinești (batăr de jumătate), în care gemânt și înădușită fiind astăzi, tare puțin am luminat mințile auzitorilor români, că au fost după toată etimologia cuvântului și

înțelesul, numai roaba teologiei; dar nu roabă ce merge cu lumina aprinsă înaintea doamnă-sa, că atunci tot ar mai fi ceva, ci roabă care poartă șlepu din dărăpt».

Opera profesorului Bărnăț o sprijineau și ceilalți tovarăși de muncă. *Timoteiu Cipariu* pornea un curent nou pentru cultivarea limbei. Iar *Ioan Rusu*, în cadrele istoriei universale se știea însuflețit și pentru istoria națională.

Cursurile lor aprindeau spiritele tinerimei și pregăteau imperativ evenimentele mari dela 1848—9.

În anii aceștia de dureroasă amintire, cursul de prelegeri se sistează în toate școlile din Blaj. după revoluție însă se re'ncepe iară activitatea tulburată, cu alte puteri, și alte nădejdi de sorti mai bune.

Desvoltarea după 1850. La 1850 se mută noua, vieată și ordine în liceul devastat.

Liceul se organizează după sistemul gimnaziilor austriace (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*). Conform noului sistem, liceul are acum 8 clase, și se numește *gimnaziu superior*. Asemenea se înmulțesc și studiile. Celor vechi se adaugă limbile patriei, limba greacă, istoria naturală, geologia, botanica, mineralogia și chimia, iar filozofia, care nu putea fi binevăzută în era absolutismului, se reduce la o simplă *Propedeutică*.

În aceeași vreme limba latinească, ca limbă de propunere, eșia din catedre, ca să facă loc celei românești pe care dascălii Blajului chiar din *Tentamen criticum* a lui Laurian credeau s'o învețe mai bine. Dar pe lângă aceasta să întrudea zi de zi tot mai autoritativ și limba stăpânirii, limba germână, în administrația școlii ca și în catedre.

Un profesor din acești ani spunea sincer, că ziua toată trebuia să îmblătească istoria, ca să poată face

ca mâne o lecție fără greș, căci istoria întreagă [se propunea numai nemțește.

Amestecul stăpânirii se întinde adânc în toate afacerile școalei, până și la barba profesorilor. Avem document, că guvernul îngăduitor porunca expres profesorilor, să poarte barbă rasă, ca funcționarii publici.

În anul 1854 la sărbătoarea celor Trei-Sfinți, patroni ai gimnaziului, se celebrează întâia sută dela înființarea școalelor din Blaj. Poate în discursul festiv ținut cu acel privilegiu de directorul Timoteiu Cipariu, se arăta mai întâiu toată însemnătatea acestor vechi vetre culturale, și se aducea tribut de recunoștință vrednicilor dascăli, cuvioșilor călugări de pe vremuri, cari s'au istovit aci pentru luminarea neamului.

Progrese mari face gimnaziul sub metropolitul Vancea, care purta o neadormită grije pentru înflorirea școalelor din loc. Cu jertfe mari s'au ridicat o sala spațioasă de gimnastică, s'a înființat o sală de desemn corespunzătoare cerințelor legii, un cabinet de arheologie, istorie și numismatică, un muzeu de fizică și chimie și altul de istoria naturală; s'au îmbunătățit salariile profesorilor, și s'a pus bază unui fond de penziune pentru zilele de bătrânețe a profesorilor dela toate institutele de învățământ din Blaj. Dar fără îndoială cea mai strălucită operă a filantropului Metropolit este Internatul de băieți.

Vechiul edificiu al gimnazului, care, cu salele sale mici, putea fi potrivit pentru alte vremi, pe la anii 1890 nu mai eră încăpător pentru mulțimea școlariilor îngrămădiți aci din toate părțile. Această împrejurare a rezultat, la 1895, aripa cea nouă a gimnaziului ridicată cu 81 mii cor. Peste jumătate a încurs din contribuiriile publicului.

Conducerea. Dela înființarea gimnaziului până târziu

conducerea școalelor o aveau călugării baziliți. După 1830 ajunge în frunte un canonic, și de atunci postul de director s'a rezervat de obicei pentru unul din canonici. În timpul cel mai greu, pe vremea absolutismului, când drepturile gimnaziului trebuiau apărate cu tact și autoritate, în postul acesta se afla eruditul *Timoteiu Cipariu* (1854—1873).

Profesorii. Instrucțiunea s'a făcut tot prin călugării baziliți, conform diplomei fundamentale. Dar după ieșirea decretului împărătesc dela 31 Dec. 1781, prin care se reduce numărul și puterea lor, în catedrele gimnaziului ajung an de an și preoți seculari. Pella 1800 profesorii afară de directorul, toți erau din clerul secular.

Numirea și rămânerea profesorilor în catedre atârna de-a dreptul dela voia episcopului.

O stabilitate a profesorilor cerca să facă decretul dela 1781. Aci se dispunea ca profesorii, confirmați de guvern, să nu se amoveze fără știrea și învoirea guvernului. Dispoziția însă rămânea pe hârtie, și guvernul până sub absolutism, n'avea alt amestec, decât acela de-a pretinde informații, an de an asupra progresului în studii.

Până la 1872 profesorilor gimnaziali nu li-se cerea calificare specială: toți se numeau dintre absolvenții de teologie. În anul acesta însă metropolitul Vancea crează *Regulamentul referitor la instituțiune*, care nu mai îngăduia profesori fără cenzură. Cenzura se făcea în Blaj, în fața unei comisiuni cenzurătoare, compusă în primul rând din directorii institutelor de învățământ din loc.

Acest Regulament își pierde valoarea prin art. de lege XXX din 1883, care pretindea fiecărui profesor de gimnaz calificare specială, ce nu se putea câștiga aia, decât la una din universitățile patriei.

Azi toți profesorii acestui gimnaz au diplome dela universitatea din Cluj, ori Budapesta.

Din seria primilor profesori amintim pe episcopul *Grigore Maior* și istoricii *Samuil Klein* și *Petru Maior*.

În restimpul dela 1800—1848 s'au distins: filologul *Timoteiu Cipariu*. *Simeon Bărnuz*, 1330—1845, în urmă profesor la universitatea din Iași. *Ioan Rusu*, 1831—1842, autorul «Icoanei pământului». *George Bariț* 1835, întemeietorul ziaristicii românești în Transilvania. *Ștefan Moldovan*, 1836—1838, a publicat mai multe studii și documente istorice; mort ca prepozit în Lugoj. *Ladislau Pop*, 1842—1845, eșind din cler ocupă funcțiuni publice, pentru merite a fost înălțat la rangul de *baron*. † ca vicepreședinte la Guvern. *Gavrilă Laslo Pop*, 1843—1854, membru al Academiei române, † prepozit în Lugoj. *Iosif Hossu*, 1846, părăsind clerul, s'a înălțat în funcțiuni de stat până la treapta de vicepreședinte al Curții de Compturi din Budapesta. *Aron Pumnul*, 1846—1848, continuatorul operei lui Bărnuz mai târziu profesor în Cernăuț, unde trezește la nouă vieată simțul național

După 1850 se remarcă: *Petru Pop*, 1850—1854, † prepozit în Lugoj. *Simeon Mihali*, 1850—1860 autorul mai multor manuale bune, mort ca profesor la liceul din Craiova. *Ioan V. Rusu*, 1850—1862, † canonic. *Ioan Faur* 1852—1863, apoi profesor la liceul din Craiova. *Ioan Antoneli* 1855—1863, † canonic. *Alexandru Micu*, 1856—1872, † canonic. *Ioan M. Moldovanu* 1858—1879, actualul prepozit. *Nicolae Solomon*, 1862—1876, protopop în Ludoșul-de-Murăș. *Ioan German*, 1870—1900. *Nicolae Popescu*, 1870—1900. *Ciriac B. Groze*, 1872—1899. *Iosif Hossu*, 1873—1909. canonic. *Emil Viciu*, 1889—1909. *Dr. Elie Dăianu*, 1900—1902, protopop în Cluj.

Profesorii actuali: Dr. Ambrosiu Chețianu (director), Alesiu Viciu, Aron Deac, Oct. Bonfiniu Banfi, Gavril Precup, Ioan Fodor, Dr. Ioan Sâmpălean (prof. de teol.), Dr. Ioan Rațiu, Flaviu C. Domșa, Alexandru Ciura, Dr. Octavian Prie, Augustin Caliani, Traian German, Petru Suci, Nicolae F. Negruțiu, Dr. Alexandru Rusu, (prof. de teol.), Simeon Gocan, Ioan Băgăian. Aron Papiu, (cantul bisericesc). Iacob Mureșan (muzică vocală și instrumentală). Dr. Alexandru Pop (higiena), Samuil Szabó (catehet gr. or.).

Studentii. Gimnaziul nostru totdeauna a fost împopulat de școlari. Li atrăgea aci traiul ușor și multele ajutoare de care se împărtășeau. Deja în primii ani erau în Blaj peste 300 de învățăcei, »între cari se vedeau — zice Bariț — și junișori de câte 18—19 ani învățând A—B—C, iară în lipsă de hârtie formând literile vara pe pământul cel năsipos al pieței, iară iarna pe nea cu câte un bețișor, ca să nu le degere degetele«.

Înainte de 1848 majoritatea lor o dau fiii de preot. După 1850, când porțile școlilor se deschideau pentru toți cetățenii deopotrivă, numărul covârșitor e al fiilor de agricultori. Și cum toți erau săraci, veneau de-a dreptul în nădejdea *țipăilor*. Țipăii erau cel dintâiu ajutor pentru ștudențimea săracă dela acest gimnaziu. An de an, la fiecare cinci zile, aproape 200 ștudenți își alinau în chipul ăsta foamea, care nu mai bătea întetitor la ușile chiliuțelor scunde, umede și nesănătoase din suburbiile Blajului îndesate cu râvntorii după învățătură. Ajutorul se dă și de prezinte.

Afară de pâne, ștudenții acestui gimnaziu mai sunt ajutați cu știpeții din diferite fundațiuni, cu amiază grătită la *masa ștudenților*, cu cărți din *fondul premiilor*, cu medicină grătită din *fondul ștudenților în caz de morb*, și cu scutiri de didactru.

Dar cea mai mare înlesnire în susținerea școlărilor dela acest gimnaziu, o aduce fără îndoială *internatul de băieți*, care și în anul acesta adăgosti 140 școlari între zidurile sale.

Așa se ajută școlarii săraci și buni dela gimnaziul nostru. Numai în ăst chip se poate explică faptul, că într'un orașel mic, cum e Blajul, se adună an de an atâta spuză de școlari, fără teamă că nu va avea *pânea cea de toate zilele*.

Date statistice.

An. școl.	1850/1	1860/1	1870/1	1880/1	1890/1	1900/1	1910/11
Studenți	212	414	386	412	371	477	520

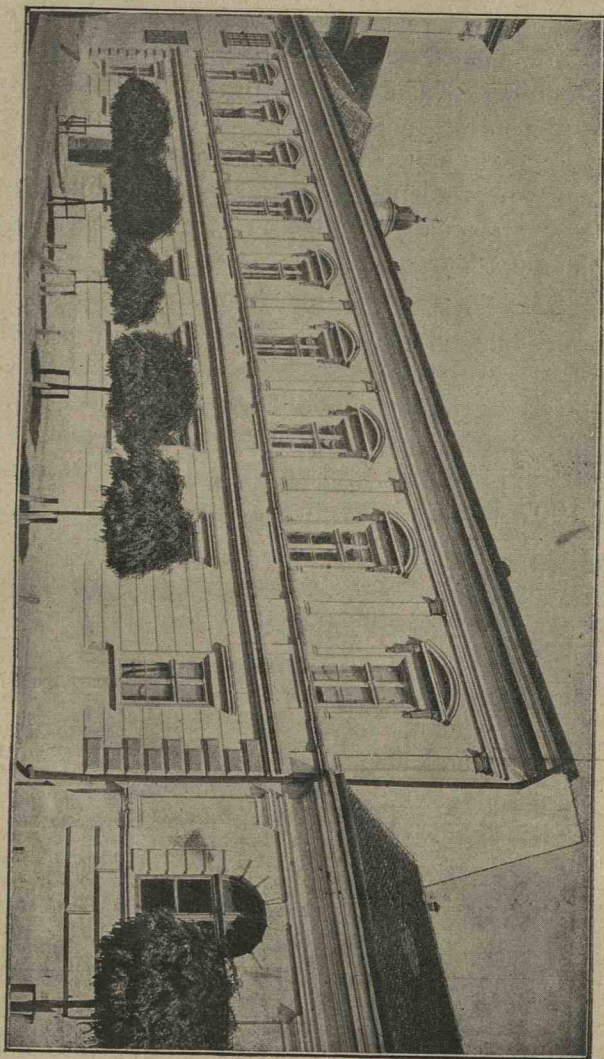
3. Institutul pedagogic.

Este de origine mai nouă. S'a înființat la 1865. Atunci avea numai două cursuri. La 1880 se desvoaltă la trei cursuri, iar în 1906 se ridică și cursul al IV-lea.

La început pedagogii ascultau prelegerile în curtea metropolitană, în locuința castelanului de azi, apoi în salele școlii normale. Edificiul de azi s'a ridicat sub metropolitul Vancea, la 1886.

Sub actualul metropolit, la 1897, se înființează și un internat, mai mic, pentru pedagogi, care stă până în prezinte.

Pe la 1899 se introduce și un curs privat pentru pregătirea învățătoarelor, cari primeau instrucție, în salele școlii de fete, dela profesorii institutului pedagogic. În scurtă vreme însă acest curs s'a sistat la întervenirea ministrului de culte.

Institutul pedagogic.

Instrucția. Programa, cu care își începea viața institutul pedagogic se înfățișează în cadre foarte modeste. În cursul I se propune: catehismul, metodică și didactică, fizica populară, matematica, istoria patriei, și gramatica. În cursul II: istoria biblică, pedagogia, sintaxa română și stilistică, geografia Europei și a patriei, catehetica și istoria naturală. Cu propunerea acestor obiecte se încredințează un profesor de la Seminarul teologic și doi din școala normală. Caligrafia o propune un student din gimnaz, iar cântul și tipicul bisericesc, un teolog, pentru o remunerație bagatelă din banii de didactică.

Dar aceste cadre se tot largesc, așa că în cel dintâiu deceniu, în afară de obiectele acum pomenite, mai aflăm în programa de învățământ exerciții practice, literatură română, limbile maghiară și germană, constituția patriei, economia, desemnurile și gimnastica; la 1880 se introduce muzica vocală și instrumentală, iar la 1907 literatura maghiară.

În sfârșit la 1909 s'a pus în praxă un nou plan de învățământ, în care s'a fixat minuțios tot materialul ce are să se propună în institut amăsurat planului ministerial.

Lărgirea aceasta continuă în programa studiilor se vede și din numărul oarelor de peste săptămână. La 1865 în amândouă cursurile, oarele de propunere încă nu se urcă la 40. În 1877 numărul lor e 53, în 1880 crește deja la 44, în 1906 la 123, iar azi la 148.

Conducerea. Cel dintâiu director al institutului pedagogic a fost un canonic, Ioan Fekete Negruțiu. Acestuia i-a urmat protopopul Blajului Alimpiu Blăjan, până la 1887, când a murit. Atunci se numește unul dintre profesori George Muntean, care putea avea mai multă influență asupra mersului învățământului. De la 1909 stă în frunte un alt profesor, Ioan F. Negruțiu, cu-

noscut ca bun scriitor de manuale, sub care institutul, în scurtă vreme a luat o înfățișare cu totul modernă.

Profesorii. Primii profesori, Gavrilă Pop, Ioan Balint și Gregoriu Sârbu, cu catedre și alte școale, propuneau fără plată. Toți trei își făcuseră studiile la universitatea din Viena, iar cele pedagogice la institutul Sf. Ana, tot acolo.

La 1867 vine un profesor tiner, Ștefan Pop, care aducea cunostințe vaste dela pedagogiul superior din Praga, și dela școala agronomică din Kolsiafska. Multă vreme era singur sufletul institutului. La 1882 trecu în România, unde muri ca director la școala de agricultură și silvicultură dela Ferăstrău (1890).

În același pedagogiu din Praga s'a mai calificat Petru Solomon († 1891). un alt dascăl bun al institutului, și contimporanul său George Muntean, azi canonic metropolitan.

Într'o vreme profesorii institutului se calificau aci la comisiunea arhidiecezană. Azi nu se mai aplică decât numai indivizi cu calificațiune pentru școalele medii câștigată la una din universitățile patriei.

Profesorii din anul școl. 1910/11: Ioan F. Negruțiu (director), Aron Papiu, Petru Ungurean, Iacob Mureșiu, Nicolae Pop, Valer Suci, Dr. Alexandru Niculescu (prof. de teol.), Aurel B. Gajia, Ștefan Pop, Flaviu C. Domșa (prof. gimn.), Ioan Băgăian (prof. gimn.).

Elevii. În anul înființării, institutul are 67 elevi. Vrând să atragă tinerimea la cariera învățătoarească, metropolitul Șuluț caută să le facă și unele favoruri. Așa vedem. între altele, cum bătrânul arhiereu pleda cu tot sufletul la guvern ca pedagogii săi să fie scutiți de miliție, după analogia preparanzilor reformați din Aiud, cari se bucurau deja de acest favor.

Mai târziu li-s'a ușurat și traiul, împărtășindn-se și

ei din fondul de pâne și din stipendiile fundațiunei Vancea.

La început se primeau în institut și elevi cu clase mai puține. Dar de câțiva ani se condiționează neapărat să aibă cel puțin 4 clase gimnaziale. Prin aceasta, fără îndoială, s'a ridicat mult reputația institutului și a înșiși elevilor.

Din elevii acestui institut au eșit mulți oameni harnici și destoinici în slujba lor de propagatori ai culturii, la un neam, care zi de zi se deșteaptă și progresează pe toate terenele. Și mulți s'au remarcat și cu condeiul. Invățătorii noștri azi, când și condițiile lor de traiu s'au îmbunătățit, pot emulă, în multe privințe, cu dascălii altor neamuri culte. Munca lor se cinstește tot mai mult. căci ei nu pretind numai drepturi, ci în aceeaș vreme își fac și datorința.

Date statistice.

An. școl.	1965/6	1870/1	1885/6	1880/1	1985/6	1890/1	1895/6	1900/1	1905/6	1910/11
Elevii	67	24	19	63	59	65	117	96	86	82

4. Școala normală și de aplicație.

Inceputul școlii normale din Blaj ne conduce pâne la anul 1754. În publicarea școllelor vedem, că deodată cu seminariul și cu gimnaziul se înființează și o școală elementară: școala de obște.

Ea erà deschisă tuturor pentru a se deprinde, în oarele libere, în cele ce se propuneau aci, adevă în

cetanie, cântare și scrisoare, nici o plată dela ucenici așteptându-se.

În cadrul acesta simplu, de învățătură, și din mila și dărnicia episcopilor, școala de obște din Blaj luă avânt puternic, și dăinuî lungă vreme, până la prefacerea sa în școală normală.

Școala normală s'a înființat la 1779 și s'a inaugurat deocamdată cu un singur profesor, care era Alexandru Fiscuti, teolog de Viena și absolvent al Metodului Normal dela Părintele Grieb din Sibiiu, unde trebuiau atunci să-și ia calificarea toți magistrii de norme.

Fiscuti în această slujbă a stat până în primăvara anului 1780, când fu trimis ca paroch și protopop la Reghinul-maghiar.

În locul lui veni călugărul Ioanițiu Vișoli din Szépviz, care încă și la 1782 figurează ca »parvae professor«, adică profesor în școala elementară.

Dar în acelaș an, Vișoli se premeneste, și școala normală din Blaj trece într'un nou stadiu.

Desvoltarea. La 1782 guvernul Transilvaniei desvoaltă școala mai departe, în școală normală cu două clase, cu doi profesori și cu un catehet, care deodată avea să fie și directorul școalei; și tot atunci numește de profesori pe Ioan Pop și Samuil Coltoreț, iar de catehet și director pe George Șincai.

În scurtă vreme se reclamă instituirea unui al treilea profesor. Și de fapt la 1784 vedem figurând, la normele din Blaj, pe lângă director trei profesori: Samuil Coltoreț, Ioan Pop și Demetriu Raitar.

Dela data aceasta au funcționat regulat tot trei profesori și un director.

Atât pe director cât și pe profesorii școalei normale din Blaj, îi denumea, la propunerea episcopului,

guvernul. Aşa s'a practicat această dela 1782 până târziu în veacul X^{IX}.

În decretul de numire al lui Şincai, guvernul dispune, ca acesta să se poarte cu subordinaţiunea cuvenită faţă de episcopul său. Iar când Şincai îşi uită de aceastră datorită reverinţă faţă de episcopul, guvernul era aspru şi nu întârzia să înfrunte greu pe excălugărul cerbicos.

Aceeaşi subordinaţie faţă de episcop, privia şi pe profesorii normelor.

Pe lângă episcopul, directorul normelor mai era îndrumat în decretul de numire, la subordonare cuvenită şi faţă de directorul regesc şi inspectorul primar al şcoalelor naţionale; dar numit însuşi director al şcoalelor gr. cat. din Transilvania, ajunse la autoritate, în toată puterea cuvântului.

Din corespondenţa între Şincai şi guvern. vedem că directorul normelor din Blaj corespondenţă direct cu guvernul. Primeşte ordinaţiunile mai înalte şi le execută. Relatează despre situaţia şcoalei, a învăţătorilor şi despre progresul tinerimei. Face propuneri şi uneori când trebuia, remonstrează chiar contra guvernului.

Salarele. La 1782 directorul, pe lângă cuartir cuvenit, şi ajutor în naturale dela episcopul, primia, din fondul normal salar de 300 cor. iar profesorii pe lângă deputat în grâu şi lemne, tot dela episcopul, aveau din fondul normal 150 cor. la an.

La 1783 vedem o îmbunătăţire esenţială. Ajutoarele în natură, rămân şi pe mai departe. În afară de acelea, directorul primeşte 400 cor., iar pentru inspecţiunea şcoalelor din provincie încă 200 cor. Tot atunci s'a urcat şi plata profesorilor la 300 cor., iar profesorul al treilea, capătă 200 cor. Deci în privinţa salarelor corpul didactic dela şcoala normală era tot

așa de bine situat, ca și corpurile celorlalte școale. Ceilalți profesori căpătau, ce e drept, o rată monahală, adică 400 cor., dar lipsiau deputatele în natură.

Era însă altă considerație, care făcea situația acestor profesori mai bună decât a celor dela gimnaz și seminar. Profesorii școalelor din urmă rămâneau la catedră de azi pe mâne, și după câțiva ani, când s'au familiarizat cu catedra, trebuiau să o părăsească, să treacă la oarecare parohie sau protopopiat. Profesorii normelor însă, cari erau numiți de guvern, rămâneau liniștiți în catedrele lor, și le țineau până la moarte.

Directorul Șincai. Adevărata școală normală din Blaj. porni sub steagul lui Șincai, care în scurtă vreme avea să devină streagul biruinței, și biruința era cu atât mai sigură, căci Șincai deodată era pus mai mare, director, și peste școalele românești gr. cat. din întreg principatul Transilvaniei. Ca atare el își câștigă o influință covârșitoare asupra școalelor noastre populare din Transilvania.

Până la Șincai nu avem nici școale, nici dascăli de seamă, și dascălii, de erau, nu aveau prilej să se pregătească, pentru a fi înțelegători și destoinici în munca lor cinstită. Dar deodată cu înființarea școalelor normale din Blaj, începe a se introduce și la noi, încetul cu încetul o rânduială mai bună, să-i zicem un sistem, și în pregătirea dascălilor.

Normele din Blaj erau atunci în pregătirea dascălilor, aceea ce sunt astăzi preparandiile, iar Șincai, directorul acestor școale, era cel dintâiu părintele al primilor dascăli români cu metod, cu pregătire, dacă se poate zice cu conștiință de dascăli.

Doisprezece ani dearândul a stat Șincai în fruntea acestor școale normale, fiind deodată și directorul tuturor școalelor naționale greco catolice din Transilvania, și în vremea aceasta el înființă nu mai puțin decât

300 școale populare românești provăzute cu dascăli pregătiți, numiți ori întăriți de el.

Dar Șincai își câștigă și alte merite. În vremea liberă Șincai alcătuia, și scotea la lumina tiparului, una după alta cărțile de trebuință pentru școală, și pe lângă acestea umbla și prin țară. să vadă singur sporul și scăderile în școalele sale, să îndemne și să îndrepte unde e de nevoie

Urmașii lui Șincai. În slujba de director Șincai a stat până la 1794. Lui îi urmă dela 1794—1796 George Tatu, iar acestuia Vasile Nemeș, dela 1797—1807. Amândoi urmașii săi oameni cu calități distinse, cu pregătire înaltă, cu destoinicie de muncă, dar nici unul nu se ridică la înălțimea înaintașului prigonit de soartă. Cu Șincai deodată se pierdu și rolul însemnat, ce-l avea în țara întreagă directorul normelor din Blaj.

La 1808 ajunge director Benedict Fogarași, despre care cetim la Al. Papiu Ilarian, că «da patente la dascăli, cari scutiți de greutate nu învățau nimic.»

Ceialalți directori au fost canonicii Baziliu Rațiu, până după revoluție, Ioan Fekete Negruțiu și Ioan Antoneli, apoi protopopul Alimpiu Blăjan, până la 1886, și de atunci George Muntean până la încetarea normelor. Lor însă nu le rămase nimic nici de puterea, nici din autoritatea întâiului director.

Profesorii. Se numeau din absolvenții de teologie din Blaj și Viena. Dintre aceștia încă numai cei mai buni, cari mai târziu se înălțau până la stalurile canonicești. Canonicii Constantin Alutan, Gregoriu Mihali, Constantin Papfalvi, Leonțiu Leontean, Ioan V. Rusu, Ioan Antoneli și George Muntean, toți au funcționat la aceste școale.

Se mai recrutau profesorii normelor de aici și dintre laici, și nici aceștia nu aduceau rușine asupra institutului. *Mihail Fogarași* (1790 — 1823) îmbă-

trânise în popularitate la ai săi, în cinste de moravuri, și în vrednicie de dascăl, pânăcând nu-l mai slujeau puterile. *Moise Pop* (1793—1819) a muncit și el cu cinste și neîntrerupt până la moartea sa întâmplată la 6 Nov. 1819. *Petru Solomon* (1867—1882), a fost, cum se știe cel dintâiu dascăl, care aducea pe la anii 1870 o pregătire pedagogică întemeiată în normele Blajului.

Amintim, în urmă, că dintre cei patru tineri entuziaști, cari la 1820 urmând invitații lui Asachi, trecură hotarele țării, pentru a răspândi cultura românească și la frații din Moldova, doi, *Iosif Manfi* și *Ioan Costea*, pe vremuri ținuse și ei câte-o catedră în școala normală din Blaj.

Elevii. Tinerimea studioasă din norme, după cum ne arată datele mai vechi, dă un contingent foarte mare de mulțori mai mare decât chiar gimnaziul. Astfel de pildă aflăm în anul școl. 1833/4, că în liceu erau 41 filozofi, în gimnaz 159 studenți, iar numărul elevilor din norme tot atunci se urcă până la 180.

Frecvența aceasta mare a normelor din Blaj, pe lângă setea de învățătură, se explică însă și din faptul, că la beneficiul de pâne erau și elevii acestor norme îndreptățiți ca și ceilalți studenți de aci. Alergau toți la țipăii episcopului Maior, și din mila nemuritorului arhiereu un număr așa de mare de copii săraci putu să-și înceapă la aceleaș norme învățăturile, și să-și țină traiul de pe o zi pe alta.

În vechile informații, ce le avem, aflăm în normele acestea elevi de toată vârsta; dejă în clasele începătoare printre copilași de 10 ani, vedem neconținut și feciorandrii de 15—16 ani. Cei mai tineri treceau în școalele latinești, iar din bătrânii normelor eșiau dascălii dela sate.

Dela 1850 încoace școala normală pregătea exclusiv

pentru gimnaziu. Iar dela 1865 era și un fel de școală de praxă pentru elevii institutului pedagogic.

Străformarea în școală de aplicație. În timpul din urmă sistemul școalelor normale nu mai corespundea legii. Se resimțea trebuința unei schimbări, ce s'a și făcut la 1899, când școala normală, la care funcționau trei profesori, se preface în o singură școală, cu șase despărțăminte și cu un profesor. De atunci ea servește de școală de model, sau școală de praxă lângă institutul pedagogic. Prin străformarea aceasta numărul elevilor școalei normale de mai 'nainte a scăzut redevine, așa că în anul școl. 1910/11 școala de aplicație abia avu 49 școlari. Totuși școala de aplicație are și o parte bună: elevii pedagogici, sub conducerea profesorului școalei, se pot deprinde cu mai multă destoinicie în practica instrucțiunii, lucru care mai 'nainte, în școala normală, întâmpină multe dificultăți.

5. Școala de fete.

Metropolitul Șuluțu se ocupa de mult cu ideea înființării unei școale de fete în Blaj. Deja la 1857 încredințează, interimal, pe soția unui profesor, să instrueze fetițele orășenilor în cetire și scriere, și în lucru de mână, «că mai bine va fi ca fetițele să învețe ceva, decât nimica». Dar o școală sistematică întârzie an de an, lovindu-se mai ales de deficiențe materiale. În sfârșit s'a deschis la 1864.

La început școala avea două despărțăminte. Se vede, că făcu un spor și învățătoarea de până acum. Numai așa se poate explica, că elevele din anul școl. 1864/5 pe lângă silabizare, cetire și scriere mai învățau și istorie biblică, gramatică, geografie și istorie naturală.

În anul școl. următor elevele mai primesc instrucție și din lucru de mână, grădinărit, limbile germană și maghiară, istoria patriei și aritmetică.

După 1870 școala se desvoltă la trei despărțăminte; la 1878 se ridică la școală cu 2 clase și 2 învățătoare. În 1890 se mai ridică o clasă.

Pela 1892 concurența fetelor, cari se îngrămădeau aci din toate unghiurile provinciei metropolitane. era atât de mare, în cât școala trebuia din nou lărgită și, conform cerințelor vremii, organizată pe alte baze. Drept aceea metropolitul Vancea, pe lângă școala elementară cu trei clase și 6 despărțăminte de până aci, mai înființă un curs superior cu două clase. Aceasta era *școala poporală superioară*, care în forma aceasta a durat până la 1902. De data aceasta se fac înșiriri și în planul de învățământ. Ca studiu facultativ aflăm limba franceză și muzica instrumentală. Iar pentru lucru de mână se numește învățătoare anume.

Tot la 1892 școala, împreună cu internat, se mută în edificiul pompos de azi, ridicat din dărnicia metropolitului Vancea.

Ultima străformare se face la 1902. Școala elementară se reduce la 2 clase, cu 4 despărțăminte și cu o singură învățătoare. Iar școala superioară se preface în *școală civilă* cu 4 clase, având, atară de studiul limbei române, întru toate aceeași programă de învățământ ca cele de stat. În organizarea aceasta există și de prezinte.

Conducerea. Cel dintâiu director al școalei a fost eruditul canonic Timoteiu Cipariu. El însă nu propunea nimic, precum n'au propus nici urmașii săi, până la actualul director, Silvestru Nestor, care deodată este și profesor.

Învățătoarele și învățătorii. Prima învățătoare era o Germană, Ana Kossow, asemenea și cea de-a două,

Francisca Schmidag. Fiindcă nu aveau destulă dexteritate de a propune toate obiectele în românește, consistorul le rânduia și un ajutor dintre profesorii școlii normule.

Seria învățătoarelor române începe abia la 1868, cu o blăjană, Rozalia Bugner măr. Munteanu, care nu mai puțin decât 26 ani a stat în serviciul școlii. Celelalte învățătoare: Leotina Cristian măr. Negruțiu, Elena Sântion, Aurelia Barițiu, Victoria Ioanovicu măr. Karsai și Maria Boer măr. Radu.

Azi corpul didactic al școlii se compune din 12 persoane:

Silvestru Nestor (director), Georgina Muntean n. Bucșa, Ioan Fodor (prof. gimn.), Mihail Șerban, Roza Căpușan, Anastasia Maniu, Nicolae Pop (prof. la inst. ped.), Iacob Mureșan (cântul). Dr. Victor Macaveiu (prof. de teol.), Aurel B. Gajia (prof. la inst. ped.), Valer Iozon (învăț. la școala pentru ucenicii de meserii), Samuil Szabó (catehet gr. or.).

Elevele. Elevele școlii la început erau mai toate din Blaj. Intemeiată odată reputația școlii, grăbeau aci eleve și din distanțe mai mari. Îndeosebi crește numărul elevelor după înființarea internatului. Învățătura se putea câștiga și în alte părți. Dar în Blaj, cu mijloace puține, elevele învățau și carte, și primeau și o bună educație, religioasă-morală, pe care aci întotdeauna s'a pus o deosebită grijă, de aci se explică concurența cea mare a fetițelor din toate colțurile țării.

Date statistice.

An. școl.	1880/1	1885/6	1890/1	1895/6	1900/1	1905/6	1910/11
Eleve	38	50	61	138	130	96*	134

*) In urma anilor slabi de mai nainte.

6. Școala pentru învățăceii de meserii și negustorie.

Este cea mai tineră între toate școlile Blajului. S'a înființat la 1898. Director al școlii fu numit Silvestru Nestor, profesor gimnazial. Cu propunerea în decursul unui an au fost încredințați mai mulți profesori dela celelalte institute de învățământ.

Dar abia și-a început activitatea la 15 Dec. 1898, și oficiul pretorial din Blaj prin ordinul din 24 Dec. aceluși an a și oprit funcționarea școlii. Consistorul metropolitan făcu recurs la ministru, cerând aprobarea școlii, care s'a și dat în anul 1900, cu aceeași observare, că pe lângă celelalte obiecte cuprinse în planul de învățământ, să se propună și limba maghiară, ca astfel învățăceii să aibă privilegiu de a-și însuși limba statului. Școala funcționează însă și în timpul opreliștei, cu 42 elevi, cari la stârșitul an. școl. 1898/9 au dat și examen public.

În vara anului 1899 școala fu pusă pe baze nouă. În senzul legii se înființară toate patru clasele, și în locul profesorilor, cari au propus în anul prim, se numiră învățători noi: Nicolae Pop și Teodor Vandor, cari apoi au fost recunoscuți definitiv și din partea statului.

Școala n'are nici un fond sigur, cu toate acestea ea prevede gratuit în fiecare an pe toți elevii cu cărți și alte recuizite de învățământ, și premiază chiar pe elevii mai buni. Toate acestea lipsuri și le acopere din contribuiri marimonioase. Prelegerile se țin în edificiul institutului pedagogic.

În 1901 școala rămâne cu un singur învățător. Dela 1906 se propune și desemnul liber, chiar de profesorul gimnazial, Flaviu C. Domșa, iar dela 1909 școala are învățător anume (Valer Iozon).

În timpul din urmă sporul se resimte tot mai mult,

atât în instrucțiune cât și în educațiunea elevilor, și interesul crește și din partea societății. În cei zece ani din urmă au cercetat școala 486 elevi și anume în

$$190^{1/2} = 45$$

$$190^{2/3} = 29$$

$$190^{3/4} = 27$$

$$190^{4/5} = 32$$

$$190^{5/6} = 25$$

$$190^{6/7} = 42$$

$$190^{7/8} = 61$$

$$190^{8/9} = 65$$

$$190^{9/10} = 76$$

$$190^{10/11} = 84.$$

Peste tot se pune mare grijă pe această școală, care, în menirea sa frumoasă, tinde să dea o cultură sănătoasă și ucenicilor părăsiți până ieri-alaltăieri, vrând să se bucure și ei de rezultatele binefăcătoare ale științei și culturai.

7. Asilul model de copii.

Ideea înființării unui asil model în Blaj, pentru întreaga provincia metropolitană a fost a metropolitului Vancea. Sub dânsul s'a făcut, cu 18,000 cor., edificiul, în care s'a adăpostit asilul până în zilele din urmă. Dar nu i-a fost dat să-și vadă planul dus la îndeplinire.

La 1893 Ministrul reg. u. de culte și instrucțiune publică dă asilului model din Blaj dreptul de-a califica conducătoare pentru asilele permanente și cele de vară.

Deschiderea s'a făcut la 1 August 1894. Conducerea s'a încredințat unei învățătoare, Melana Brândușean, iar pentru, controlă s'a instituit un senat, compus din 5 domni și 5 doamne.

Cheltuelile susținerii s'au coperit din fondul asilului, alimentat de ofertele benevole ale episcopatului de Oradea-Mare, Gherla și Lugoj.

În anul prim s'au ținut două cursuri de câte șase săptămâni pentru pregătirea bonelor. Al treilea curs de îngrijitoare s'a ținut la 1896, iar la 1897 s'a aranjat un alt curs, de șase luni, pentru conducătoarele asilelor permanente. La aceste cursuri au primit diplomă de conducătoare la asilele permanente 8, iar la asilele de vară 11 candidate.

În lipsă de candidate, alte cursuri nu s'au mai putut ține până în anul școl. 1902/3. De data aceasta s'au calificat cinci candidate, toate pentru asilele permanente.

Cel din urmă curs a fost în an. școl. 1906/7; s'au calificat 5 candidate.

În anii din urmă asilul, așa cum era, nu mai avea nici un înțeles. Din vegetarea lui se putea prevedea sfârșitul, care n'a întârziat. Cu încheierea anului școl. 1909/10 înceată de-a mai fi. Poate în viitor se va înființa pe alte baze.

Date statistice:

Anul	1894*	1896	1898	1900	1902	1904	1906	1908	1910
Elevii	40	45	40	37	21	20	25	34	22

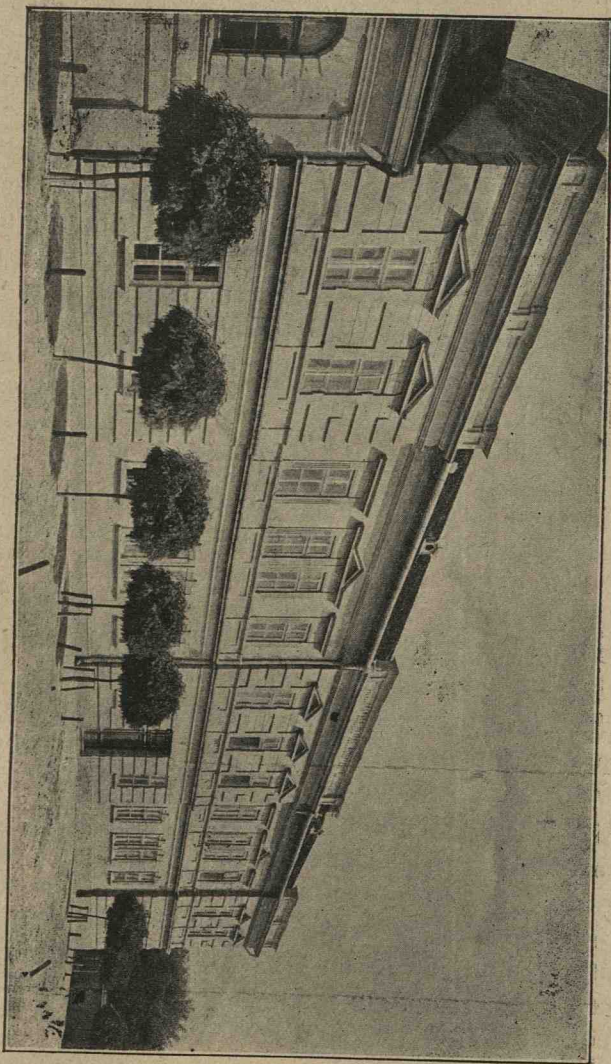
VI. Institute de creștere.

1. Internatul de băieți.

Paralel cu instrucțiunea școlastică trebuie să meargă și educațiunea domestică. Dar în Blaj a trebuit să treacă lung timp, până s'a născut idea înființării unui institut de creștere. Nicăiri un internat nu era atât de necesar ca chiar în orășelul nostru lipsit de cuartire convenabile pentru a putea adăposti, după cerință, școlarii număroși ce se îngrămădeau aci la învățătură.

Acestei trebuințe de mare însemnătate pentru promovarea învățământului a răspuns metropolitul Vancea, la 1884, prin înființarea internatului de băieți.

Internatul ridicat numai din cruțările marelui metropolit, mai întâiu a fost așezat în cel mai frumos edificiu din partea de răsărit a pieței, în care astăzi este școala și internatul de fele. La început a fost proiectat numai pentru 60 ștudenți, dar afluența era așa de mare, încât se primeau 80—85 elevi. Pentru o sumă de 200 cor., elevii primeau cuartir, vîpt, spălat, luminat, încălzit, în caz de morb îngrijire medicală, iar cei slabi în ștudiu, și instrucțiune privată. Provizi-

Internatul de băieți.

unea cu vipt era dată în arândă. Primul rector al institutului a fost Dr. Alexandru Grama, care a condus internatul până la 1892.

La 1892 internatul se mută în edificiul de azi, de lângă biserica parohială, fiind și acesta ridicat în cea mai mare parte pe spesele aceluiași metropolit.

În același an ajunge în fruntea internatului Dr. V. Hossu, episcopul de azi al Lugojului, care ca rector introduce multe îmbunătățiri în viața internatului. Între altele înlocuiește sistemul de arândă cu proviziunea în regie. Tot sub rectoratul său s'a cumpărat pe seama internatului și domeniul dela Veza din apropierea Biajului, care azi e un bun izvor de venit.

La 1898 se numește rector profesorul gimnazial Emiliu Viciu, care în această calitate și-a câștigat mare merit prin lărgirea internatului cu o nouă aripă, în care elevii acum căpătau și o capelă frumoasă. Prin această lărgire, numărul elevilor crescă până la 130—140.

Rectorul Emiliu Viciu, istovit trupește chiar prin munca cheltuită spre binele acestui institut, la 1907 se retrage și în locul lui ajunge alt om cu mână tare, Dr. Vasile Suci, chemat să ducă mai departe opera frumoasă începută de înaintașul său. Acesta conduce institutul și de prezente.

Azi elevilor în internat le stau la dispoziție 5 sale de învățământ, 6 dormitoare, un refector spațios, o chilie de spălat, 1 garderobă, 2 infirmării pentru cazuri de morb și o capelă încăpătoare, unde elevii ascultă sf. liturghie în fiecare zi, afară de Dumineci și sărbători, când împreună cu ceilalți studenți din gimnaziu ascultă liturghia în biserica catedrală.

Elevii din clasele inferioare primesc, în instrucțiune, ajutor dela cei din clasele mai înalte (corepetitori), și

după cât îngăduie împrejurările, sunt ajutați și de sub-prefectul de studii.

În afară de oarele de studii, elevii se deprind și în cântări, muzică și declamări.

Apoi pentru distracția și educația corăspunzătoare, se mai aranjează, mai ales la prinderea postului, se-rate declamatorice-muzicale, împreunate și cu producțiuni teatrale.

În sfârșit amintim, că elevii institutului serbează în tot auul amintirea fundatorului metropolit Dr. Ioan Vancea.

În adevăr, înființarea internatului acesta este cea mai mare binefacere adusă tinerimei ștudioase dela aceste școale. Se face cu puțință aci, *ca tinerii școlari să fie înduplecați spre frica Domnului, spre ordinea bună și disciplina salutară, ca să devină cu timpul fii credincioși bisericii, bărbați devotați națiunii, cetățeni ascultători de legi și iubitori de patrie, după-cum eră intenția marelui fundator.*

Și toată creșterea aceasta bună și cu temei, și azi în vremi așa de scumpe se oferă tinerimei școlare în mod ieftin. în prețul unei sume numai de 400 cor.

Nu e deci mirare, dacă internatul acesta, dela înființarea sa și până azi, a fost întotdeauna foarte cercetat.

Date statistice.

An. școl.	1884/5	1889/90	1894/5	1899/900	1904/5	1909/10	1910/11
Elevii	63	82	132	119	123	140	140

2. Internatul de fete.

S'a înființat la 1892, tot prin metropolitul Vancea, în legătură cu școala poporală superioară de fete. Înființarea lui însă era o supremă necesitate, pentru a înlesni și creșterea fetelor. Dar metropolitul Vancea, muri cu o lună înainte de inaugurarea lui, și astfel nu avu mângăierea să-l vadă în activitate.

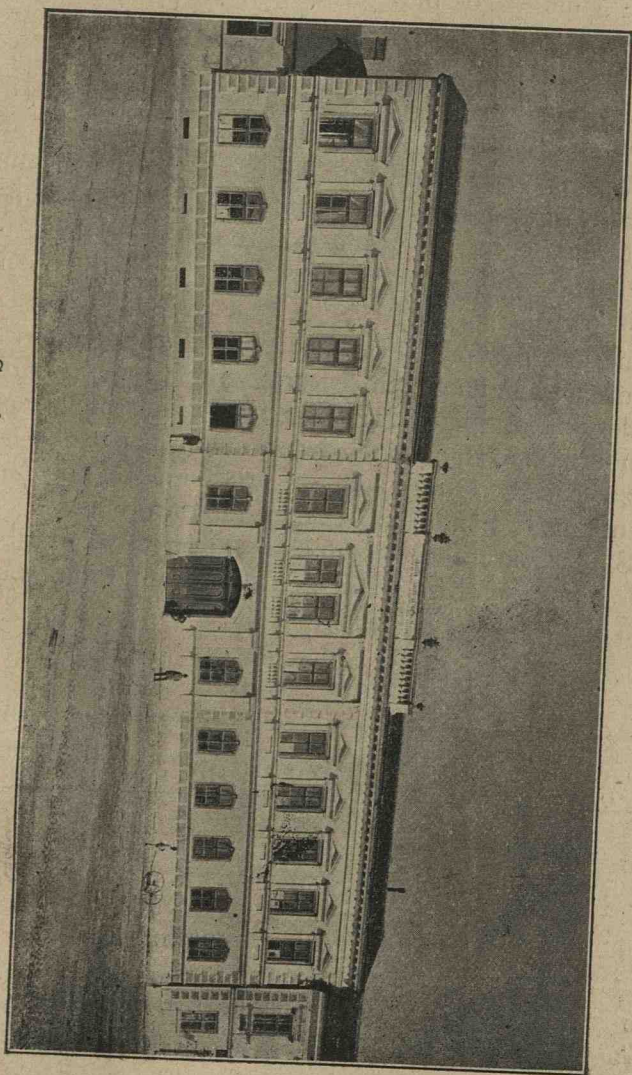
Dela înființare și până azi inspecția supremă o de-prinde un director extern, un canonic. Cel dintâiu director extern a fost eruditul canonic Dr. Alexandru Grama, dela 1892—1896, când trecu la altă viață. Sub conducerea lui s'a ridicat aripa internatului de cătră seminarul teologic.

Pentru o scurtă durată avu conducerea canonicul Gavrilă Pop, iar dela 1898 și până în prezinte director extern este canonicul Dr. Victor Szmigelski, al doilea mecenate al internatului, care a pus bază la un fond, din care până în prezinte s'au ajutat multe eleve.

Conducerea imediată se face prin directoara internatului. Prima directoară, Aurelia Feldrian născută Solomon, în vremuri bune și rele, a condus internatul un lung șir de ani până la moarte. La 1907 i-a urmat actuala directoară, Eliza Bodocan, mai 'nainte învățătoare la școala primară de fete din loc.

În internat se primesc în fiecare an 60—70 eleve, cari pentru o taxă anuală de 360 cor. capătă locuință sănătoasă, proviziune întreagă și o creștere îngrijită, în spirit religios-moral.

Dumineca, Joia și în toate sărbătorile elevele ascultă

Școala și internatul de fete.

sf. liturghie în capela internatului, apoi la fiecare pătrar de an se mărturisesc și cuminecă.

Se pune deosebită grije pe învățarea corectă a limbei materne, și pe însușirea limbilor maghiare și germâne.

Li-se dă instrucție practică în cele economice, întru cât le îngăduie oarele de studiu.

Pe lângă taxe moderate se pot deprinde în muzica instrumentală (pian și violină), și, sub supravegherea unei superioare, pot urma și la cursuri de dans, unde li-se ofere bun privilegiu spre a-și câștiga și o rutină socială.

În fiecare săptămână elevele țin și așa numite conferințe, împreunate cu lectură, emulări declamatorice și deprinderi stilare, iar la anumite ocazii, cum e prinderea postului, încheierea anului scolastic, aranjează în cerc restrâns, diterite producțiuni cu declamări, coruri, reprezentații teatrale și tablouri vii.

Spre delăturarea luxului și stârpirea vanității, elevele toate sunt obligate să poarte uniformă, care le stă bine, și vine efitin.

Date statistice.

Anul școlar	1882/3	1897/8	1902/3	1907/8	1910/11
Elevele	50	61	32*	83	78

3. Internatul preparandial.

Între institutele de creștere din Blaj, e cel mai tiner. S'a înființat la 1897, n'are edificiu propriu. Până în

*) În urma anilor rei.

anul 1910 a fost așezat în edificiul din Sudul pieței, unde azi e sucursala seminarului clerical. Cu începutul anului școl. 1910/11 s'a strămutat în localul Asilului de copii.

Proiectat dela început în cadre înguste, internatul adăpostește în fiecare an 30—35 elevi, cari pentru o taxă anuală de 80 coroane primesc locuință, încălzit, luminat și spălat. Vîptul se pregătește dintr'a lor.

Supravegherea în ștudii și disciplină se face prin prefectul internatului, care totdeauna este un profesor dela institutul pedagogic.

VII.

Tipografia.

Un așezământ cultural de mare importanță este și tipografia seminariului din Blaj. Ea este una dintre cele mai vechi tipografii românești din Transilvania. Originea ei se confundă cu tipografia românească din Alba-Iulia, care exista și înainte de Unire, și în care se tipărise cărți bisericești românești chiar și după trecerea lui Atanasie.

Cu episcopul Ioan Giurgiu Pataki se mutase și tipografia dela Alba-Iulia la Făgăraș, dar aci nu funcționa.

De aci episcopul Inocențiu Micu Klein o aduce la Blaj.

Dar nu era de folos, teascul vechiu numai făcea slujba, iar episcopul Klein, care încă pe la 1735 cercă s'o restaureze, numai ajunge s'o pună iarăș în lucrare.

Idea restaurării o continuă și urmașul său Petru Paul Aron, cu atât mai ușor, căci îi venea într'ajutor porunca Marei Terezia, dela 1746, care oprea în favorul desvoltării vechei tipografii, orice carte rituală și corală tipărită în Muntenia și Moldova.

Episcopului Aron i-a și succes s'o pună iar în activitate. Deja în primii ani ai cărmuirii sale vlădicești, iese la lumină o serie întregă de cărți, menite să umple golul cel mai simțit. Până la 1754 eșiră de sub teas-

curile acestei tipografii o *bucoarnă*, un *catehism* prin întrebări și răspunsuri, un *strajnic*, un *liturghier*, un *dialogus*, în care se arată adevărurile sfintei Uniri, și celebra carte *Floarea adevărului*, tradusă în latinește (*Flosculus veiritatis*) de însuș episcopul Aron.

Episcopul Aron o lăasă bine înzestrată urmașilor săi, sub cari ea luase un avânt.

La 1768 ea căpătă privilegiu dela Maria Terezia pentru clerul și poporul românesc din Transilvania, și tot atunci împărăteasa, pentru a-i asigura desvoltarea, oprește din nou întrarea cărților bisericești tipărite în altă țară.

Pe acest privilegiu se răzimă episcopul Atanasiu Rednic, când cercă în acelaș an, să apere dreptul tipografiei sale contra librarului din Viena, Iosif Kurtzböck, care tot atunci căpătase dreptul de a tipări cărți sârbești, grecești și în alte limbi.

La 1833 tipografia se încredințează lui Cipariu, el o adaptează de nou, încât putea ținea concurență cu ori care alta din țară, pecum apare din tiparul frumos al cărților apărute dela 1835 înainte.

Teascul vechiu mai funcționă și pe la anii 1870.

Intr'o eră nouă întră tipografia la 1902. când în fruntea ei ajunge actualul prefect Vasile Suci, cel dintâiu prefect cu pregătire specială. În anul acela tipografia avea o singură mașină, azi lucră cu trei mașini mânate cu putere motoră. Adaptată după cerințele moderne, ea poate concura cu ori care altă instituțiune similară.

Averea tipografiei în edificiu, mașini, investiți și edituri face circa 250,000 cor.

Editurile le desface *librăria seminarială*.

Tipografia seminarială stă în primul rând în serviciul bisericeii și școalei. În totdeauna ea împlinî o mare misiune culturală la poporul românesc din Transilvania.

Aci au apărut mai multe cărți însemnate, ca *Biblia* lui Clain, *Orologerul* dela 1835, prima carte bisericească cu litere latine. apoi toate cărțile lui Cipariu și ale marelui istoric Bunea.

De sub teascurile tipografiei acesteia, au eșit în Transilvania primile foi românești cu litere latine: *Organul luminării* (1847) și *Organul național* (1848), și cea dintâiu foaie pentru țărâtimea noastră: *Invățătorul poporului* (1848).

Iar azi tipărește 4 foi: *Unirea*, foaie bisericească-politică, *Foaia Școlastică*, revistă pedagogică, *Cultura creștină*, revistă teologică, și *Revista politică-literară*.

VIII.

Colecțiuni și biblioteci.

Blajul are mai multe colecțiuni prețioase și biblioteci bogate. În privința aceasta nici un alt centru românesc din Transilvania nu se poate compara cu orașelul nostru.

1. Arhiva metropolitană.

Este foarte veche și importantă pentru istoria întreg trecutului nostru de două sute ani încoace. De aci a desgroat învățatul canonic Dr. Augustin Bunea cele două crâmpoie pline de învățături din istoria Românilor transilvăneni: epoca episcopului luptător pentru drepturi naționale, Inocențiu Micu-Klein (1728—1751), și aceea a lui Petru Paul Aron (1751—1764) regeneratorul neamului prin școale. — Pagubă națională ireparabilă, că în trecut nu s'a conservat cu mai multă grijă. Căci era o vreme, când scoteau pe apucate, și nu mai întorceau documentele istorice din arhiva metropolitană. Iar în 1848 s'au prădat și s'au pierdut și mai multe. De aci are să iasă cândva adevărata noastră istorie bisericească, națională și culturală.

2. Galeria episcopilor și metropoliților din Blaj.

Incepând dela sf. Unire, fiecare episcop și-a pregătit portretul său. Aceste portrete se păstrează până

astăzi. Cuprinse în rame frumoase, sunt așezate în rândul al 3-lea al castelului metropolitan, în ordine cronologică: 1. Metropolitul Atanasiu Anghel 2. Episcopul Ioan Giurgiu Pataki. 3. Episcopul Inocențiu Micu-Klein. 4. Episcopul Petru Paul Aron. 5. Episcopul Atanasiu Rednic. 6. Episcopul Gregoriu Maior. 7. Episcopul Ioan Bob. 8. Episcopul Ioan Leményi. 9. Metropolitul Alexandru Șterca Șuluțu. 10. Metropolitul Dr. Ioan Vancea.

3. Muzeul de Istoria naturală.

Inceputurile acestui Muzeu le aflăm îndată după 1850, când în gimnazul din Blaj se introduce ca studiu și istoria naturală. Înființarea lui este meritul profesorului Simeon Mihali (1850—1860). Astăzi este una dintre cele mai bogate colecții științifice ale institutelor noastre de învățământ. Are 148 tabele animalice, 4396 animale umplute, uscate, în spirt și părți de animale (coarne, dinți, oase); 179 tablele botanice, 5210 plante uscate, colecție de lemne, sămânțuri, modele etc.; 395 modele de cristalografie; 3012 minerale și bucăți de stânci; 10,140 de scoici și melci; și numeroase petrificațiuni.

4. Bibliotece.

Blajul e vestit și pentru bibliotecile sale valoroase, păcat însă că nu există aci o *biblioteca centrală*, prin care ar deveni mai accesibilă publicului și râvnitorilor după știință. Poate se va face în viitor, poate ca mâine.

1. *Biblioteca Baziliților*. A fost cea dintâi bibliotecă în Blaj. Ea începe a se forma îndată după așezarea primilor călugări în Mănăstirea Sfintei Treimi.

La 1747, când Mănăstirea din Blaj eră gata și se mutară în ea cei dintâi trei călugări, eră în mână-

stire un număr de cărți, 182 rămase dela episcopul Ioan Giurgiu Pataki și 72 din cărțile episcopului izgonit.

La 1754 biblioteca exista în toată forma, având și bibliotecar, pe Grigore Maior, »cărui i-se încredințează și bună paza bibliotecii».

Cu timpul biblioteca călugărilor se înmulți și cu alte cărți. »Maior dela Viena frumoase cărți au adus, care mai pe urmă le-a cinstit bibliotecii«, zice Samuil Clain. Ignațiu Darabant încă dăruî bibliotecii »cărțile filosoficești și teologicești, care singur dela împărăteasa Maria Terezia le-a dobândit«. Asemenea și ceilalți călugări, întorși dela ștudii, din Roma, Viena și Tirnavia aduceau cărți multe, de preț, cari an de an sporeau, având să facă o bibliotecă, izvor de erudițiune, și de mângâiere sufletească acelor părinți călugări cu fața ștearsă, cari zi și noapte își sleiau puterile pentru luminarea neamului și lărgirea științelor românești.

Eră aceasta o bibliotecă bogată, înzestrată cu toată literatura teologică și filozofică. Și avea tipăriturile vechi românești toate. Din ele scoate mai târziu Cipariu îndemnul și dragostea cari îl mânau spre cercetarea vechilor monumente de limbă românească. În anii 1848—1849 suferă și ea o mare risipă.

2. *Biblioteca arhidiecezană.* Se compune în cea mai mare parte din vechea bibliotecă a călugărilor. Aici se păstrează multe manuscrise a călugărilor de pe vremuri, și mai toate ale istoricului Samuil Clain. La 1867 i-s'au mai adaus biblioteca metropolitului Șuluțu, iar la 1892 a lui Vancea. Cu aranjamentul de acum e înaccessibilă.

3. *Biblioteca seminarială.* Servește pentru profesorii de teologie, și este mai puțin bogată ca cea arhidiecezană. Și la aceasta cu greu se străbate.

4. *Biblioteca gimnaziului*. Cu o bază din biblioteca Baziliților, s'a înființat la 1850. De atunci, prin donațiuni și cumpărări s'a dezvoltat repede. Azi e una dintre cele mai bogate biblioteci în arhidieceză. Adaptată cu opere de specialitate din toate branșele se folosește mai ales de profesori. Are cărți științifice-literare 5395 în 7251 volume, reviste 335 în 737 volume, și alte scrieri diverse 3126 în 3091 volume.

5. *Biblioteca teologilor*. S'a înființat la 1864. E foarte bine întreținută. Se află aci tot ce s'a tipărit în literatura română. In special e reprezentată istoria și literatura frumoasă. Constă din 2218 opuri în 2644 volume.

6. *Biblioteca tinerimei gimnaziale*. Inființată la 1866. Până azi a făcut progrese frumoase. E împărțită după rami, și numără 2209 volume.

7. *Biblioteca institutului pedagogic*. A profesoriilor numără 1165 volume, iar a elevilor are 1280 cărți în 1423 volume.

Mai sunt apoi biblioteci private foarte de preț, cum e de ex. *biblioteca lui Cipariu* donată capitlului din Blaj, și *biblioteca lui Bunea*, testată înființându-i biblioteci centrale, pe seama căreia și-a lăsat, cel dintâiu, întreagă averea. Bunea voia, ca știința din cărțile înțelepte să se deschidă tuturor, cari tind s'o aibă.

IX

Fonduri și fundațiuni.

Pentru diverse scopuri bisericești și culturale, arhidieceza are mai multe fonduri și fundațiuni, cari și ele fac o parte din mândria noastră.

Fiind neam sărac, și fundațiunile noastre se ivesc mai smerite. La alte neamuri și confesiuni ele se făceau de cătră principi și nobili, cari jertfeau din belșugul avutului lor. Noi însă nu ne putem mândri cu astfel de fondatori: dela stat am căpătat numai domeniul din Blaj, toate celelalte fonduri și fundațiuni sunt câștigate prin sudoare, prin o vieată austeră și cruțări continue. Arhireii noștri iubitori de jertfă, și alți bărbați vrednici, preoți și mireni, cari înțelegeau rostul culturii, numai așa puteau înzestra biserica și neamul.

Mai însemnate sunt: *Fondul metropoliei*, cu domeniul din Blaj și comunele învecinate, pentru susținerea Arhiepiscopului Metropolitan.

Fondul bazilitan, cu domeniul din Bucerdea grănoasă și Cenade, și cu alte proprietăți mai mici în alte comune, pentru susținerea școalelor din Blaj.

Fondul seminarial, cu domeniul din Cut și Sâncel, pentru creșterea clerului tinăr.

Fondul bobian, pentru capitlul din Blaj, clerul unit din Transilvania și stipendii.

Fondul șuluțan, cu domeniul din Spring, Cenadei Vidrasău și Odorheiu, pentru stipendii, diferite scopur, culturale și înființarea unei academii sau universități românești în Transilvania.

Fondul Vancean, cu domeniul din Bethlenszentmiklós, pentru stipendii, ajutorarea clerului arhidiecezan.

Fondul viduo-orfanal, pentru ajutorarea preuteselor văduve și a orfanilor de preoți.

Fondul preoților deficienți, pentru ajutorarea preoților la caz de bătrânețe și neputință.

Fondul de penziune, pentru profesorii școalelor din Blaj.

Fondul școlastic, pentru ajutorarea școalelor populare din arhidieceză.

Fondul catedralei, pentru lipsele catedralei metropolitane din Blaj.

Fondul tipografiei, pentru adaptarea tipografiei din Blaj

Fondul Simu, pentru școala de fete din Blaj.

Fondul internatului de băieți, cu domeniul din Veza.

Cele mai multe fundațiuni sunt pentru *stipendii studenților săraci*. Fundațiuni mai mari a făcut medicul Dr. *Simeon Ramonțai* († 1844), pentru studenții de academie și universitate; *Hirsch*, oficial civil în Turda pe vremea absolutismului († 1871), pentru tinerimea studiosă greco- și romano-catolică din comunele aparținătoare — sub absolutism — la pretura Turda; prepozitul *Timoteiu Cipariu*; *Dănilă Dănuț*, secretar la fidei-comissul familiei Zichy din comitatul Árva († 1891); septemvirul *Augustin Láday* († 1893), colonelul *David Baron Ursu*, eroul dela Lissa († 1897), ș. a.

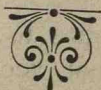
În anul școlastic 1910/1 Blajul a dat știpeții, din 34 fundațiiuni, la 160 știpeții de universitate, academie, gimnaz și alte școale în sumă de 32,636 cor.

Mai amintim o fundațiune specială, care nu se mai află la alte școale românești: *Beneficiul de pâne*. Știm, că încă episcopul Aron ajuta cu pâne pe știpeții din școalele Blajului. Acest obicei frumos l-a continuat și urmașul său episcopul Atanasiu Rețnic. iar sub episcopul Grigorie Maior s'a sistemizat în *fundațiunea de pâne*, la care avea se concurgă fondul bazilitan, fondul seminarial și domeniul episcopesc, fiecare cu câte 200 gălete de grâu pe an (în total 544 Hectolitree). Din această fundațiune căpătau știpeții pâne (țipăi), la fiecare cinci zile. Fundațiunea a rămas nealterată și sub ceilalți episcopi, până pe vremea metropolitului Șuluțu care n'a mai dat țipăi. Sub metropolitul Vancea însă fundațiunea s'a reactivat, și de atunci ea continuă opera de binefacere.

În anul școl. din urmă s'au împărțășit din beneficiul de pâne 182 știpeții gimnaziști, 50 elevi ai institutului pedagogic și 14 elevi din școala de aplicație. Computând prețul pâinii în 42 cor., ajutorul de pâne valorează 10,000 cor.

Averile fondurilor se administreează parte la stat, parte prin «Administrația centrală capitulară», în fruntea căreia astăzi se află canonicul Iosif Hossu.

Averea în bani și hârtii de valoare face total aproape 7 milioane și jumătate coroane.

X.

Societăți culturale și cooperative.

Vieța socială a Blajului a luat un deosebit avânt în timpul din urmă.

După un veac și jumătate de activitate religioasă și culturală de o hotărîtoare importanță pentru neamul românesc de pretutindeni, au început a se închea încetul cu încetul reuniuni și societăți, cari aveau menirea de a sprijini interesele religioase, culturale și economice ale Blajului.

Blajul monahilor eră în stângere, și profesorii, urmașii călugărilor, luând de aci înainte în mână destinele acestui focular cultural, ca părinți de familie, aveau alte îndatoriri sociale, în deosebire de acelea ale înaintașilor.

Rezultatele noului curent se văd pe toate terenele, dar mai vârtos se reoglindesc în munca diferitelor societăți și reuniuni culturale, cooperative, umanitare și religioase, ce le avem în orașelul nostru.

1. Societăți culturale.

1. *Casina română.* Intre toate societățile culturale casina română e cea mai veche, care întrunește, la 1862, intelectualii Blajului. Dar apune în curând, tre-

zindu-se la o nouă viață în 1896, când se reactivează pe baza statutelor în vigoare, întrunind toată lumea inteligentă din Blaj, aranjând serate și petreceri, dând privilegii membrilor de a ceti *toate* ziarele românești, și câteva străine. Din vara acestui an casina are un sălaș frumos în casele «Patriei». Președinte: Canonicul Dr. Izidor Marcu.

Meseriașii români au casina lor deschilinită, în același local.

2. *Reuniunea femeilor române*, de origină mai recentă (1890), dispune de-o avere însemnată, din care împărțește știpeții și ajutoare, sprijinind și internatul de fetițe cu sume considerabile. Pentru ajutorarea elevelor sărace dela școala de fete are trei fundațiuni anume. Dela 1904 încoace, prin colecte, ajutoră cu vestminte o mulțime de elevi de la institutele de învățământ din loc. Pentru înmulțirea averii aranjează numeroase petreceri de vară, baluri, serate literare, sortări de obiecte și producțiuni teatrale. Avera reuniunii se urcă peste 13 mii coroane. — Președinta reuniunii: Cornelia Deac; secretar: Traian German.

3. *Societatea meseriașilor*. Meseriașii noștri încă au o societate, înființată la 1903, cu scopul de-ași promova împrumutat interesele intelectuale, morale și materiale. Conducerea societății a fost pusă dela început în mâni bune. Actualul președinte, profesorul *Gavrilă Precup*, prin muncă stăruitoare a înălțat-o la nivelul altor societăți similare. An de an societatea arată rezultate frumoase, grupând sub steagul ei toți industriașii români din loc. Are un fond pentru vădulele și orfanii de meseriași, și altul pentru Casa și Hala de vânzare. În anul 1910 a dat ajutoare în sumă de 1055 cor. Avera societății face 11.520 coroane.

4. *Reuniunea învățătorilor*. S'a înființat la 1896,

cu scopul de a întruni și îndemna la activitate, în spirit religios, toate puterile didactice de pe teritoriul arhidiecezei, și de-a înălța oficiul învățătoresc conform cerințelor vremii. Adunarea de constituire s'a ținut în 15 Iunie 1897, fiind prezenți peste 200 învățători. Reuniunea are 26 despărțăminte, arondate după districtele protopopești din arhidieceză. Centrul este în Blaj, unde se țin adunările generale în tot anul odată. Primul prezident al reuniunii a fost George Muntean (1897—1909). De prezinte e directorul *I. F. Negruțiu*, din 1909. Membrii reuniunii în 1910: 534 ordinari, 132 fondatori, 2 ajutători și 10 onorari. Averele face 14.135 coroane.

Reuniunea scoate și o revistă: *Foaia școlastică*, care apare dela 1899.

5. *Societatea de lectură «Inocențiu Micu Klein»*. Precum am văzut este a clericilor, și datează dela 1864. Din activitatea ei amintim mișcarea pornită pentru ridicarea unui monument episcopului Inocențiu Klein, în piața Blajului. Spre acest scop membrii societății au aranjat mai multe serate muzicale-literare, concerte și conveniri, adunând sume frumoase. Societatea clericilor poate să se mândrească cu o activitate literară cel puțin similară cu a celorlalte societăți a studenților noștri universitari. La activul ei literar putem număra șapte cărți folositoare traduse din celebrii autori străini: *Epistole către un preot tânăr* (A. Melcher) *Pregătire la moarte* (A. de Ligouri), *Duh muscălesc* (Bolanden), *Tragedia Calvarului* (H. Bollo), *Mântueșteți sufletul!* (Touissant), *Vatra familiară*, după Wetzell, și *Albumul-Bunea*.

Societatea are o bibliotecă frumoasă, și o avere de 2.535 cor.

Asemenea au societate de lectură și studenții gimnaziali și elevii institutului pedagogic.

2. Societăți cooperative.

1. «*Patria*» cassă de economii, societate pe acțiuni. S'a înființat la 1886, cu capital de 110,000 cor., care la a doua emisiune din 1895 s'a urcat la 220.000 cor., și la a treia, din 1908, la 550.000 cor.

Rani de operațiune: 1) Escompt. 2) Imprumut ipotecar. 3) Imprumut pe lombard și cont curent. 4) Depuneri.

Progresul institutului se poate vedea din următorul conspect sumar:

Capital de acțiuni	la 1886 Cor.	44.000	la 1910 Cor.	550.000
Fondul de rezervă	" " "	310	" " "	550.000
Depuneri	" " "	130.761	" " "	3.197.107
Escompt.	" " "	202.918	" " "	3.519.970
Hipotecar	1891 "	58.690	" " "	669.699
Lombard	1886 "	3.000	" " "	238.439
Profit curat	" " "	2.920	" " "	125.108
Circulațiune	" " "	250.000	" " "	32.816.437

Pentru scopuri de binefacere și culturale institutul a jertfit în cei 25 ani ai existenței sale 50,000 cor.

Prezidentul direcțiunei: Anton Vestemian 1886—1892. Ioan M. Moldovanu 1892—1911. Dr. Izidor Marcu, din 1911.

Director executiv: Ioan M. Moldovanu 1886—1892. Iuniu Br. Hodosiu, din 1893.

Comptabil: George Bărbat, 1886—1888. Iuniu Br. Hodosiu 1888—1893. Șofron Stan 1893—1904. Victor Muntean din 1904.

Cassar: Dániel István 1886—1890. Ioan Moldovan din 1890.

Actualii funcționari: Demetriu Radu și Iuliu Brândușan.

2. «*Consum*», societate comercială pe acții. S'a înființat la 1892, ca însoțire, iar în 1898 s'a prefăcut în societate comercială pe acții, urcându-se capitalul la 80.000 cor. Valoarea nominală a unei acțiuni e 100 cor. Scopul înființării «Consumului» a fost vederea publicului românesc din Blaj, cea mai mare parte acționar, cu articlii de consum, de calitate bună, și cu prețuri moderate. Având să lupte cu multe greutăți, — acum merge pe calea progresului. Se pune mare încredere în noul conducător, Sever Pop.

3. «*Plugarul*» însoțire economică-comercială, după modelul tovărășiilor din Germania. Bază acestei însoțiri s'a pus în toamna anului 1910. Scopul este, să vină într'ajutor economilor noștri, la orice cumpărări sau valorizări a produselor industriale. Cuotele sunt nominale și de câte 10 cor. Și-a început activitatea la 15 Iulie 1911, operând deja cu cei mai mulți rami luați în programul de muncă. Președintele direcțiunii: Ioan F. Negruțiu; director executiv: Dr. Iuliu Maniu; conducătorul secției organizatoare: Adrian Oțoiu, care a făcut studii anume spre scopul acesta în Darmstadt și Berlin.

4. «*Vulcan*» societate industrială pe acțiuni. S'a inactivat în primăvara anului 1911, cu un capital social de 70.000 cor. împărțit în 140 acții. Valoarea nominală a unei acțiuni e 500 cor. Investirile de până acuma se urcă la 70.000 cor. Dispune de un motor de 50 puteri de cai, de o mașină pentru cărămidă, și alta pentru țigle. La zi produce 12—14.000 cărămizi. Până acum produce numai cărămizi. Are un cuptor inelar pentru arsul cărămizilor și țiglelor, care costă cam 30.000 cor. Zilnic sunt ocupați sute de lucrători, plătiți cu 1.60—5 cor. după natura lucrului. — Președintele

direcțiunii: Dr. Izidor Marcu; conducătorul: Ioan F. Negruțiu, ingenerul, conducător al mașinilor: Eugen Nicola, mehanic.

3. Reuniuni umanitare.

1. *Reuniunea pompierilor voluntari*. S'a înființat la 1884. Steagul s'a sfințit în 5 Mai 1895. Prin ordin ministerial s'a desființat la 1908. La desființare reuniunea avea 18 membrii fondatori, 14 onorari, 35 activi și 13 la orchestră. Averea totală face 6'965'60 cor. Seria comandanților supremi: Augustin Ungur, mort ca profesor în România; Petru Solomon, profesor. † 1891; George Vancea; Iuniu Br. Hodosiu, Simeon Muntean, Dr. Danilă Szabo.

2. *Reuniunea de înmormântare*, înființată de locuitorii români din Blaj-oraș și Blaj-sat, la 1904. Directorul reuniunii: Aurel C. Domșa. Numărul membrilor până la sfârșitul anului 1910 au fost: 329. Averea: 4'571'98 cor. În anul 1910 a dat ajutoare în sumă de 1.377'55 cor.

4. Societăți de natură religioasă.

1. *Reuniunea de misiuni sfinte*. S'a înființat la 1906. Scopul reuniunii este, ca membrii ei pe lângă sfințirea lor și împlinirea cu conștiință dreaptă a datorințelor împreunate cu oficiul lor, să folosească o parte de timp pentru promovarea și ținerea misiunilor sfinte populare. Cea dintâiu adunare generală s'a ținut în 24 Sept. 1909. Președintele reuniunii: Dr. Izidor Marcu; secretar: Ștefan Roșian, profesor de teologie. Reuniunea până acuma a ținut misiuni în mai multe comune. Are 163 membrii, preoți din archidieceză. E de însemnat, că nici un preot nu e constrâns prin paragrafi să intre în reuniune. Totul atârnă numai dela credința și tăria sufletească a preoților.

În timpul din urmă cauza aceasta importantă a fost spriginită cu multă căldură în toate părțile arhiepiscopiei.

2. *Reuniunea Mariană a teologilor.* S'a înființat la 1905. Scopul acestei reuniuni, după cum se definește în statute, este: dezvoltarea pe o scară cât mai întinsă a cultului P. C. V. Maria între marginile așezămintelor bisericești orientale; promovarea pietății și a bunelor moravuri și întărirea legăturilor de dragoste între membrii; propagarea ideii reuniunilor Mariane și a dragostei de biserică și neam.

Membrii reuniunii, între altele, sunt datori a duce o viață cu adevărat creștinească și a se mărturisi odată în fiecare lună.

Din cotizațiile benevole a membrilor se alimentează o candelă, ce arde ne'nterupt în capela seminarului, pentru a-i face băgători de seamă la prezența euharistică a lui Hristos. și la datorința de a purta pururea credința vie și iubirea ferbinte în inimile lor.

3. *Reuniunea Mariană a studenților dela gimnaziu.* S'a înființat la 1909, pentru înălțarea studenților prin virtute.

Membrii reuniunii se mărturisesc lunar. Asemenea în fiecare lună li-se oficiază paraclisul, li-se dau cărți din biblioteca reuniunii, și li-se țin conferințe, în care se arată frumseța virtuților, se descopere primejdiile și ispitele, și se indică mijloacele de scăpare. În deosebi se stăruie asupra principiului: *Ora et labora.*

De prezente reuniunea are 176 membrii. La începutul anului școl. 1911/12 se va sfinți flamura reuniunii.

XI.

Bărbați mai însemnați eșiți din Blaj.

Din numărul mare al bărbaților distinși, cari și-au făcut studiile în școlile din Blaj, reținem câteva nume, la întâmplare, căci o înșiruire sistematică a lor, ar reclama un volum de sine stătător.

1. *Ignațiu Darabant*, episcop de Oradea-mare, a promovat mult cultura și literatura poporului român, pe cum ne spune Șincai și Samuil Clain.

2. *Samuil Vulcan*, născut în Blaj, ca episcop de Oradea-mare a înființat gimnaziul din Beiuș (1828).

3. *Samuil Clain*.

4. *George Șincai*.

5. *Petru Maior*.

6. *Ioan Molnar*, oculist vestit, care la 1788 și 1799 a publicat o gramatică și retorică românească.

7. *Ioan Budai Deleanul*, mort la 1820, ca «chesarocrăiesc sfetnic» la tribunalul din Lemberg. Are mai multe lucrări filologice și istorice, în manuscris. Ca poet este cunoscut prin poema comică «Țiganiada sau tabăra Țiganilor».

8. *Vasile Aron*, poetul.

9. *Ioan Barac*, poetul.

10. *Vasile Colossi*, unul dintre colaboratorii «Lexiconului de Buda».

11. Dr. *Vasile Pop*, din Chimitelnicul-de-câmpie, vestit medic și scriitor, cunoscut mai ales prin importanta sa lucrare despre «Tipografiile românești» (Sibiiu 1838).

12. *Ioan Leményi*, episcop.

13. *Alexandru Șterca Șuluțu*, marele metropolit fondator.

14. *Alexandru Dobra*, episcop al Lugojului, din banii săi (100,000 cor.) s'a format în cea mai mare parte fondul «Rudolfin» pentru stipendii.

15. *Timoteiu Cipariu*.

16. *Ioan Maiorescu*, din Bucerdea-grânoasă (lângă Blaj), bărbat de renume științific, al cărui nume va rămânea în istoria culturală a României. El a cercetat mai întâiu pe frații istro-români («Itinerar în Istria», 1874).

17. *Aron Florian*, istoric, primul redactor al «Telegrafului român» din Sibiiu.

18. *Simeon Bărnuț*.

19. *George Bariț*.

20. *Iacob Mureșanu*, după 1850 un lung șir de ani redactorul »Gazetei«.

21. *Andrei Mureșan*, poetul, care prin lira sa a trezit neamul românesc din letargie.

22. *Aron Pumnul*.

23. *Alexandru Papiu Ilarian*, tribunul înflăcărat dela 1848, mai târziu profesor la academia Mihaileană din Iași, iurisconzult al Moldovei, director al școalelor Țării-românești, procuror general, ministru de justiție și membru al Academiei române. Celebru și ca istoriograf.

24. Dr. *Ioan Rațiu*, președintele partidului național român.
 25. *Nicolae Popea*, episcopul Caransebeșului.
 26. Prepozitul *Ioan M. Moldovanu*.
 27. *Aron Densușan*, profesor la universitatea din Iași, autorul epopeei naționale »Negriada«.
 28. *Ioan Pașiu*, scriitor bisericesc, mort, ca prepozit în Gherla.
 29. *Vasile Bumbac*, poetul din Bucovina.
 30. *Mihail Străjan*, savantul profesor dela Craiova.
 31. *I. Drăgescu*, autorul »Maternologiei«.
 32. Dr. *Aurel Mureșan*, distinsul publicist din Brașov.
 33. *Nicolae Densușan*, istoriograful revoluției lui Horia.
 34. Dr. *Alexandru Grama*.
 35. *Ioan Biannu*, profesor la universitatea din București, membru al Academiei române.
 36. *Enea Hodoș*, profesor și literat distins.
 37. Dr. *Demetriu Radu*, episcopul dela Oradea-mare.
 38. Dr. *Augustin Bunea*.
- Ajung aceste nume, pentru a justifica mai mult mândria orașelului nostru.

XII.

E p i l o g.

În scurte imagini am încercat să redăm câteva note privitoare la însemnătatea acestei cetăți a culturii noastre naționale.

Am trecut în fuga condeiului peste celea mai de seamă capitole ale vieții noastre culturale. Și adeseori trebuia cu durere să oprim condeiul în avântul ce și-l-ar fi luat, să redăm numai esența din mormanul de date ce ne stau la dispoziție, rămânând ca cu voia lui Dumnezeu să le prelucrăm pe larg cu alte ocazii în volume mai mari, după adevărata lor importanță.

Voiam deastădată să punem în mâna publicului o cărțuție informativă numai, carea să reamintească foștilor elevi ai Blajului câteva pagini din trecut, și să lamurească și pe cetitorii aceia, cari pentru întâia-oadă cercetează orașelul nostru.

*

Din cuprinsul acestor pagini, vei afla, cetitoriule, munca neîntreruptă, dragostea de neam, spiritul de jertfă și toate celealalte stele conducătoare ale generațiilor apuse, a căror strălucire pătrunde până chiar în zilele noastre.

Vei trece pe sub vechile boltituri ale celor mai vechi înalte școale românești. Iți vei aminti de câteva

nume luminoase, cari au reușit ași asigura loc de frunte pe paginile literaturii. Gândește-te însă. cetitoriule și la aceea serie lungă de dascăli obscuri, cari și-au petrecut viața instruind odraslele neamului, traducând cărți bisericești și redactând cele dintâi manuale de școale. Ei dorm acum în mormintele părăsite și uitate, și nici un monument nu vestește generațiilor de azi, că în aceste gropi odihnesc acei eroi ai culturii noastre naționale, cari au tras cele dintâi brazde în ogorul înțălenit.

*

În fața castelului arhierilor, amintește-ți, cetitoriule, de dragostea de neam, de marinimia și sufletul mare al celor ce au purtat aici cărja vlădicească. Gândește-te la înflăcărata dragoste de neam a acelor, cari au suferit exil și lipsuri și au murit în pribegie de dragul ei. Gândește-te la viața sărăcăcioasă a acestor capi bisericești, cari din sărăcia lor au lăsat bisericii și neamului fundațiuni de milioane. Privește instituttele de învățământ, ridicate și susținute din marinimia lor, și dăți seamă că an de an se adapă aci o mie de elevi la izvorul dătător de viață al culturii naționale. Strămoșii și părinții acestor elevi au dus cultura românească în Bucovina, Țara-românească, iar spre apus până departe la malurile Tisei. Mai bine de un veac și jumătate zidurile aceste sfinte au ocrotit și au alimentat celea mai curate și înalte aspirații de progres ale neamului nostru.

Azi munca aceasta culturală e mai ușoară, căci dela jumătatea a doua a veacului trecut, Blajul e sprijinit în munca lui de alte câteva centre de cultură națională.

*

În reflexul soarelui ce apune, câmpul libertății se întinde măiestros și conștiu de apoteoza ce planează

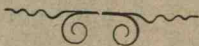
asupra-i. A rămas ceva în văzduh din însuflețirea celor patruzeci de mii, cari au frânt lanțurile jobăgiei; ceva din sfințenia jurământului național rostit aici sub ceriul lui Dumnezeu. Valurile Târnavei se rostogolesc într'un murmur tainic povestind, epigonilor de astăzi modestia măreață a generațiilor vechi cu inimă mare și suflete de eroi.

Durmiți în pace suflete de eroi ai culturii și dragostei de neam. Pilduirea voastră ne va rămânea scumpă pentru toate vremile și numele vostru, oricât de obscur s'ar părea el, va fi scos mai iute sau mai târziu la iveală din pravul cronicelor bătrâne, din groapa uitării, ce par'că apasă astăzi asupra voastră. Și strălucirea numelui vostru va crește tot mai mult cu depărtarea.

Gălăgioșii urmași de astăzi, vor învăța din povestea vieții voastre multe lucruri bune. Înțelegând înainte de toate că munca pornită de adevărată dragoste de neam se poate săvârși cu totul în tăcere, fără reclam și fără ați afișa numai decât ostenelele aduse pe altarul obștei.

Și așa voi, părinții culturai noastre naționale, ne veți învăța și din groapă, strecurând câte ceva din idealismul sfânt al vremilor voastre de aur și în sufletele noastre tâmpite și cutropite de patimi mărunte.

Cu gândul la voi, ne amintim de cuvintele lui Eliade Rădulescu, care înainte de 1848 vizitând Blajul, înaintea școalelor și-a desvălit capul și a strigat: «*De aici a răsărit soarele Românilor!*»

CUPRINSUL.

	Pag.
I. Blajul.	3
II. Blajul ca centru bisericesc.	9
III. Ordul călugărilor baziliți.	16
IV. Capitlul metropolitan.	21
V. Institute de învățământ.	26
1. Seminarul teologic.	28
2. Gimnaziul superior.	34
3. Institutul pedagogic.	42
4. Școala normală și de aplicație.	46
5. Școala de fete	52
6. Școala pentru învățăceii de meserii și ne- gustorie.	5b
7. Asilul model de copii	56
VI. Institute de creștere	58
1. Internatul de băieți.	58
2. Internatul de fete.	62
3. Internatul preparandial.	64
VII. Tipografia	66

	Pag.
VIII. Colecțiuni și biblioteci	69
1. Arhiva metropolitană.	69
2. Galeria episcopilor și metropoliților din Blaj 69	69
3. Muzeul de Istoria naturală.	70
4. Biblioteci.	70
IX. Fonduri și fundațiuni.	73
X. Societăți culturale și cooperative.	76
1. Societăți culturale.	76
2. Societăți cooperative.	79
3. Reuniuni umanitare.	81
4. Societăți de natură religioasă.	81
XI. Bărbați mai însemnați eșiți din Blaj.	83
XII. Epilog.	87

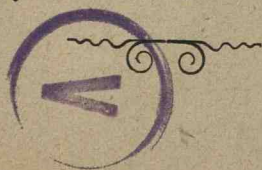
VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

E r r a t a.

La pag.	șirul	în loc de	a se cetî
8	6 de jos	centrul cultural	centru cultural
17	20	și si aceasta	și aceasta
18	12 de jos	caliani	Caliani .
21	titlu	Capitul	Capitulul
»	5 de jos	a si	a-și
22	5 » »	titiul	titlul
25	7	la o fondatiune	o fundațiune
»	1 de jos	erudațiune	erudițiune
27	19	și Unii preoți	și unii preoți
30	7	1784	1781
33	7 de jos	ce a	cea
36	2 » »	amlauminat	a luminat
37	16	noua, vieață	nouă vieață
38	18	o sala	o sală
44	8	profecor	profesor
»	2 de jos	învăț ântului	învățământului
45	4	și alte școale	și la alte școale
»	12 de jos	Mureșiu	Mureșan
46	6 « «	pâne	până
48	6	aceastră	această
50	12 de jos	nici de puterea	nici din puterea
54	4	normule	normale
56	6 de jos	Melana	Melania
61	10	auul	anul
66	10 de jos	numai	nu mai
67	1	bucoarnă	bucoavnă
»	5	veiritatis	veritatis
80	10 de jos	inoctivat	inactivat

Alte scrieri ale autorului.

1. **Vieța și operele lui Andreiu Murășan.** Studiu istoric-literar. Blaj, 1900; 182 pag. 8° Prețul 2 cor.
2. **Murășan András élete és költészete.** Tanulmány a román irodalomtörténet köréből. Kolozsvár, 1900; 100 pag. 8° mare. Prețul 1 cor.
3. **Poezia idilică.** Studiu. Blaj, 1901; 88 pag. 8° mare. Prețul 1 cor.
4. **Studii și Biografii.** Blaj, 1904; 207 pag. 8° Prețul 2 cor.
5. **Vasile Cârlova.** Studiu istoric-literar. Blaj, 1905; 73 pag. 8° Prețul 1 cor.
6. **Timoteiu Cipariu.** Vieța și activitatea lui. Studiu istoric-literar. Blaj, 1905; 104 pagini 8° mare. Prețul 1 cor.
7. **Ioan Rusu.** Notiță biografică. Blaj, 1907; 48 pag. 8°. Prețul 50 fileri.
8. **Vasile Fabian Bob (1795—1836)** Studiu. Blaj, 1907; 69 pag. 8°. Prețul 1 cor.
9. **Dascălii noștri.** Scurte notițe din vieța și activitatea lor literară. (1754—1848). Blaj, 1908; 106 pagini 8° mare. Prețul 1 cor.

10. **Poetică și Legendar poetic.** Pentru școalele medii și institutele pedagogice, de Dr. Ioan Rațiu și Alexandru Ciura. Blaj, 1911; 294 pagini 8° mare. Prețul 3 cor.